

Inledning

Intentionen med den här uppsatsen är att undersöka det konfliktfyllda sambandet mellan existentialism och feminism i Inger Edelfeldts roman *Det hemliga namnet* (1999). Anledningen till att denna koppling antas vara relevant och möjlig att bevisa utgår ifrån tre grundförutsättningar som den tidigare forskningen ådagalägger. För det första har de artiklar, recensioner och uppsatser som formulerats om Edelfeldts vuxenromaner förgrenat sig i två riktningar: en som närmar sig en filosofiskt existentiell livsåskådning och en som har sin grund i den feministiska litteraturkritiken. Det finns således en indikation om att båda tankeystemen kan finnas förefintliga i *Det hemliga namnet*. För det andra har jag själv i en tidigare studie av främst Inger Edelfeldts *Kamalas bok* (1986), med titeln *Ensam inför existensen: ensamheten som grundtematik i Inger Edelfeldts romaner* (2003), visat hur den existentialistiska tråden inte fullföljs i texten. Studien pekade också på att detta kunde vara fallet i fler av Edelfeldts romaner, såsom i *Betraktandet av hundar* (1997) och *Det hemliga namnet*. För det tredje finns ett utförligt utforskat exempel på en annan författare som försökt att kombinera den franska existentialismen med en feministisk agenda, nämligen Simone de Beauvoir. Hennes svårigheter att sammanföra dessa två ideologier hade sitt ursprung i det faktum att den filosofiska existentialismen innehåller element som delvis omöjliggör en feministisk frigörelsekamp.

För att således söka utröna om, och i sådant fall hur, allt detta hänger samman kommer först en genomgång av den tidigare forskningen att göras. Därtill förklaras centrala begrepp och termer, liksom det teoretiska idéinnehåll som ligger till grund för analyserna. En kortare sammanfattning av handlingen i *Det hemliga namnet* tillhandahålls också. Sedan följer en fristående existentialistisk läsning av romanen för att fastställa i vilken omfattning dess innehåll överensstämmer med den filosofi som Jean-Paul Sartre presenterar i *L'être et le néant: essai d'ontologie phénoménologique* (1943). Därefter görs en fristående analys av romanen utifrån ett feministiskt kritiskt perspektiv för att utforska på vilket sätt det kvinnoemancipatoriska budskapet gestaltas i texten. Slutligen kommer en samläsning av dessa båda analyser att göras, där det existentialistiska mönstret i romanen genomlyses emot det feministiska samtidigt som det korreleras med Simone de Beauvoirs feministiska existensfilosofi.

Avsikten är alltså både att utforska de två tanketraditionernas betydelse för texten var för sig; hur det existentiella respektive det feministiska temat gestaltas och utvecklas i romanen – men också att utifrån ett ideologikritiskt perspektiv belysa vilken inverkan de två teoribildningarna har på varandra, på vilka sätt de överensstämmer respektive blir inkompatibla, och vilket uttryck detta tar sig i såväl *Det hemliga namnet* som i *Le deuxième sexe* (1949).

De metoder som denna uppsats aktualiserar är således för det första en existentialistisk läsning, för det andra en feministisk litteraturkritik och för det tredje ett ideologikritiskt perspektiv. För att hålla undersökningen så enhetlig som möjligt trots denna mångfald av teoribildningar, kommer den existentialistiska undersökningen att begränsas till att enbart omfatta Jean-Paul Sartres ateistiska ontologi. Inga tidiga existensfilosofer såsom Kierkegaard eller

Nietzsche kommer att innefattas, ej heller senare existentialister med en religiöst bejakande inriktning. Den feministiska analysen kommer att utgå ifrån Simone de Beauvoirs *Le deuxième sexe*, det feministiska verk som i sin filosofiska grund ligger närmast Sartres existentialism. Övriga feministiska skrifter som tillämpas i uppsatsen har valts utifrån förutsättningen att deras teorier skall ligga i linje med Beauvoirs.

Den textsyn som denna undersökning ansluter sig till är den som fokuserar ett textinternt perspektiv och bortser ifrån faktorer utanför romanen, såsom författarens uttalade intentioner med den. Det är således inte en av uppsatsens utgångspunkter att författaren Inger Edelfeldts personligen är vare sig existentialist eller feminist, ej heller är en del av syftet att bevisa att så är fallet. Denna aspekt förutsätts ligga utanför romantextens horisont och är följaktligen inte relevant i en textintern undersökning. Emedan detta kan förefalla vara ett motsägelsefullt ställningstagande, förespråkar många litteraturvetare den produktiva och berikande inverkan detta förhållningssätt har på analysen. Då textens möjligheter inte längre begränsas till författarens avsikter med den, utan expanderas till att innefatta också uttolkarens läsning av den, kan dess logik och dess struktur såsom den framträder i världen undersökas fristående ifrån författarpersonen som skapat den.¹

¹ Toril Moi, *Feminist theory & Simone de Beauvoir*. Oxford, 1990, s. 62

Forskningsläge

Sedan hon debuterade som författare 1977 har Inger Edelfeldts litterära produktion blivit såväl omfattande som mångskiftande. Förutom åtta vuxenromaner, varav den senaste är *Svarta lådan* (2004), har hon även publicerat fyra novellsamlingar, en rad ungdomsböcker och några bilderböcker. Hon är också tecknare till serien "Hondjuret" som tryckts i bland annat *Dagens Nyheter* i olika omgångar. Dessutom har hon givit ut två diktsamlingar och skrivit för teater. Som ett konsekvent resultat av denna vittomfattande, genreöverskridande produktivitet finns Edelfeldt omnämnd i åtskilliga varierande sammanhang. Forskningen är dock mest koncentrerad omkring hennes barn- och ungdomsböcker, om vilka ett par kandidat- och magisteruppsatser skrivits. Även novellsamlingarna har fått uppmärksamhet av litteraturskribenter, medan dikterna och seriealbumen förefaller ha passerat förhållandevis obemärkta. I följande avsnitt kommer emellertid huvudsakligen att redovisas vad som skrivits om Edelfeldts vuxenromaner.

I *Tjugoen moderna klassiker* (1995) diskuterar Göran Hägg samtida författares möjligheter att komma att räknas som klassiker inom den svenska litteraturen, och en av dem som han nämner i detta sammanhang är Edelfeldt. Framförallt är det hennes roman *Den täta elden* (1987) som förefaller intressera Hägg, eftersom han menar att denna roman speglar vår tids förekomst av fanatiska, religiösa sekter på ett sätt som visade sig föregripa verkligheten. Av en blivande klassiker krävs nämligen, i Häggs mening, att den avhandlar tids-typiska samhällsfenomen, "men i idealfallet ligger den till och med några månader före".²

Av det som publicerats om Inger Edelfeldt i olika författarantologier och tidskrifter, präglas en stor del mer av en tendens att fokusera henne som person än av en vilja att utforska innehållet i hennes texter, och i den mån detta faktiskt blir aktuellt baseras utsagorna ofta mer eller mindre öppet på intervjuer med författaren. Det tiotal sidor som Christer Enander ägnar åt Edelfeldt i *Relief: författarporträtt* (1995) grundas på ett informellt möte mellan Enander och Edelfeldt, och han beskriver hur han uppfattade henne vid detta tillfälle. Innehållet i hennes verk diskuterar han emellertid endast utifrån vad hon själv har yttrat om dem.

En annan aspekt av Edelfeldts författarskap som många gånger belyses utifrån intervjuer, är hennes arbetsmetoder och hennes inspirationskällor då hon skriver. I *Att skriva romaner och noveller* (1993) av Lars Åke Augustsson redovisas till exempel ett längre avsnitt, i vilket Edelfeldt uttalar sig om hur hennes texter kommer till och vilka teman hon tenderar att återkomma till. Själv hävdar hon att hon verkar inom tre områden av paradoxer; att närma sig andra människor men bibehålla det egna jaget intakt, att längta efter ensamhet och samtidigt vilja samvaro och gemenskap, samt att känna livslust så stark att den framkallar rädsla inför döden.³

² Göran Hägg, *Tjugoen moderna klassiker*. Stockholm, 1995, s. 135

³ Lars Åke Augustsson, *Att skriva romaner och noveller*. 1. uppl., Stockholm, 1993, s. 27

Dessa motsägelser i Edelfeldts författarskap uppmärksammar också Annina Rabe i artikeln "Längtan till bortomlandet", och hon beskriver hur Edelfeldt gestaltar "konflikten mellan det yttre och det inre jaget, bilden av den man är i kontrast till den man vill vara, av det liv man lever och det man skulle vilja leva".⁴ Enligt Rabe är det den längtan efter ett förlösande tillstånd som präglar Edelfeldts texter, som orsakar den frustration hennes litterära karaktärer många gånger tvingas leva med.

I enlighet med Rabe anser recensenten Ingrid Elam att det mest centrala i Edelfeldts romaner är den solida längtan som förmedlas. Denna starka, utsiktslösa längtan driver människan in i sitt inre för att söka svar, men där upptäcker hon inte bara det egna jagets otillräcklighet utan hela världens, vilket medför djup existentiell ångest. Som en följd av sitt självförakt är människan inkapabel till all form av gemenskap, och Elam drar paralleller till Sartres *La nausée* (1938) via Edelfeldts *Betraktandet av hundar*. Den gemensamma nämnaren är en ensamhet så överväldigande att människan alieneras från den egna kroppen.⁵

Också Anneli Jordahl observerar den existentiella tråden i Edelfeldts romaner då hon skriver om *Det hemliga namnet* att "romanen är fylld av existentiell visdom och psykologiska insikter av typen 'aliens känner igen andra aliens men förblir aliens för varandra'".⁶ På samma sätt lyfter Ingrid Holmquist i sin jämförelse mellan sociologen Anthony Giddens teorier och Edelfeldts romaner fram den senmoderna människans "ansvar för sitt liv genom den mängd av val som hon ställs inför om hur hon vill leva."⁷ Holmquists ordval då hon talar om friheten att välja har tydliga existentiella undertoner.

Marianne Steinsaphir uppmärksammar likheten mellan *Kamalas bok* och *Den täta elden*, vilka hon hävdar utgör två sidor av ett gemensamt problem; ett mänskligt inre som befinner sig i kaos och total upplösning. Om Edelfeldts huvudpersoner skriver Steinsaphir att de "är ofta ensamma, deras identitet är vacklande och det bräckliga jaget låter sig lätt brytas ner eller manipuleras".⁸

I kandidatuppsatsen *Ensam inför existensen* undersöker Maria M. Berglund hur denna existentiella linje i Edelfeldts författarskap gestaltas genom ensamhetstemat, samt hur temat anknyter till den filosofiska existentialismen. De slutsatser som drages i denna uppsats är att människan i samtliga av Edelfeldts vuxenromaner är uppenbart och otvetydigt ensam, och att detta ledmotiv på en rad punkter uppvisar betydande likheter med existentialismen, främst genom den ångest och den alienation som hennes litterära karaktärer erfar. På ett centralt område skiljer sig emellertid Edelfeldts verk ifrån den romantradition

⁴ Annina Rabe, "Längtan till bortomlandet" i *Månadsjournalen* 1999:8, s. 24-26, s.24

⁵ Ingrid Elam, "Från kvinnligt till manligt: Edelfeldt väcker mer beundran än engagemang" i *Göteborgs-Posten*, 1997-08-18

⁶ Anneli Jordahl, "En kvinnlig Woody Allen: är det tillåtet i herrarnas arbetarlitteratur?" i *Arena* 1999:4, s. 10-13, s.11

⁷ Ingrid Holmquist, "Den 'rena relationen' och kvinnofrigörelsen: om Inger Edelfeldt, Anthony Giddens och senmoderniteten" i *Kjærlighetens institusjoner: festskrift till Irene Iversen*. red. Jon Haarberg & Anne Birgitte Rønning, Oslo, 2002, s. 197-211, s. 199

⁸ Marianne Steinsaphir, "Inger Edelfeldt" i *15 författare: porträtt av svenska samtidsförfattare*. Lund, 1994, s. 27-36, (Bibliotekstjänsts författarpresentationer) s. 28

som är existentialismens: huvudpersonernas tillblivelse som den större människan i valögonblicket, det moment i vilket Sartre hävdar att den enda möjligheten ligger, uteblir nämligen kategoriskt.⁹

Alla kritiker är dock inte överens om att ensamhet och längtan är de viktigaste aspekterna av Edelfeldts författarskap, och några artikelförfattare uppvisar en kluvenhet mellan en existentiell tolkningslinje och en feministisk sådan. Så lyfter exempelvis Anneli Jordahl i artikeln ”En kvinnlig Woody Allen: är det tillåtet i herrarnas arbetarlitteratur?” förutom inslagen av existentiell visdom också fram hur Edelfeldt skildrar det moderna mediasamhällets underklass; de som inte förmår leva upp till normen för så kallat lyckade människor. Framförallt är det Edelfeldts studier av hur könsroller begränsar människor som Jordahl finner övertygande, genom att de inbjuder läsaren att se i ett vidare perspektiv.¹⁰

I likhet med Jordahl lyfter Hanna Hallborg i sin kandidatuppsats *Roller och riter* (1992) fram blottläggandet av inte bara kvinnorollen, utan av alla stereotyper som tvingar in människor i trånga levnadsmönster, som Edelfeldts viktigaste projekt. I en jämförande analys av en ungdomsbok, en vuxenroman och en novellsamling av Edelfeldt visar Hallborg att detta är ett återkommande drag:

Edelfeldt skriver ofta om människor som är osäkra på sin identitet. Hon skriver om människor som befinner sig på gränser. Som har ett oöverensstämmande förhållande mellan den roll de spelar utåt, mot andra, och vad de egentligen upplever. Hon skriver om den skevhet som uppstår när man inte vill bejaka också sina mörka sidor.¹¹

Vidare hävdar Hallborg att den centrala tanken i *Kamalas bok* är gestaltningen av hur ett kommersiellt betingat kvinnoideal gör det omöjligt för kvinnan att realiseras som ett personligt subjekt om hon samtidigt låter sig betraktas som ett objekt av den manliga blicken: ”Det ytliga självförverkligandet, det att förverkliga en bild av sig själv, som är vacker och självständig, gör att man ännu mindre lyssnar till sitt subjekt.”¹²

Magisteruppsatsen *Gränsland* (2001) av Maria Andersson anknyter i viss mån till Hallborgs uppsats såtillvida att även den handlar om kvinnoidentiteten i Edelfeldts ungdomsböcker. Perspektivet skiljer sig emellertid något från *Roller och riter*, då Andersson endast fokuserar den unga flickans förhållningssätt till kvinnligheten. Hon har också ett mer konstruktivistiskt synsätt på både genustillhörigheten hos huvudpersonerna och genrekonventionen i skildringen, vilket leder henne till slutsatsen att vilken kvinnoidentitet flickan kan orientera sig emot till stora delar styrs av den berättelsetyp som ungdomsboken tillhör.¹³

⁹ Maria M. Berglund, *Ensam inför existensen: ensamheten som grundtematik i Inger Edelfeldts romaner*. Falun, 2003. Kandidatuppsats; Högskolan Dalarna, s. 30-31

¹⁰ Jordahl, 1999, s. 11

¹¹ Hanna Hallborg, *Roller och riter: en uppsats om Inger Edelfeldt*. Stockholm, 1992. Kandidatuppsats; Stockholms Universitet, s. 42

¹² Hallborg, 1992, s.14

¹³ Maria Andersson, *Gränsland: genredrag och genuskonstruktion i Inger Edelfeldts ”Missne och Robin”, ”Nattens barn” och ”Drakvinden”*. Stockholm, 2001. Magisteruppsats; Stockholms Universitet, s. 63

Det kvinnliga sökandet efter en identitet är ämnet också för Maria Sandins artikel "Möten med skuggan: om kvinnors självblivelse", i vilken Sandin skriver om *Kamalas bok* att Kamala är en symbol för det Junginfluerade begreppet skugga. Detta representerar ett omedvetet som tyngs av skuld och förbjudna begär, och för att finna sin identitet måste människan acceptera skuggan och införliva den i sin personlighet. Som en följd av att huvudpersonen i *Kamalas bok* "reducerat sig själv till Den Som Andra Ser Och Bedömer", hävdar Sandin att denna mognadsprocess förhindras.¹⁴ Beträktad ur det perspektivet kan *Kamalas bok* närmast läsas som en kritik mot det samhälle som upprätthåller en kvinnoosyn som begränsar kvinnans individualisering.

Liksom Jordahl uppmärksammar Ingrid Holmquist både den existentiella och den feministiska tonen i Edelfeldts romaner, då hon i tillägg till människans frihet att välja också påtalar arvet från 1970-talets feminister. Hennes huvudfokus ligger emellertid inte på kvinnans identitetsproblematik, utan på de typer av kärleksrelationer som förekommer i *Kamalas bok* och i *Det hemliga namnet*. I den förra av de två hävdar Holmquist att: "Här smälter kärleksmyter samman med en könsmaktsstruktur och skapar ett kvinnoförtryck, som yttrar sig i att jaget objektifierar sin kropp och sin självbild för att bli godkänd och älskad av mannen."¹⁵ I *Det hemliga namnet* däremot finner Holmquist att den rena relationen framträder; den typ av förhållande som inte förnekar det vardagliga livets begränsningar: "Drömmen om kärleken som helhet och perfektion är borta, men i dess ställe framträder en tilltro till kärlekens kommunikativa aspekter [...]"¹⁶

Andra recensenter som noterar ett feministiskt inslag i *Det hemliga namnet* är exempelvis Barbro Enckell-Grimm, som i likhet med Holmquist tar fasta på den jämställda relationens centrala plats i romanen: "Samtidigt som mannen förlöser Helena [...], så förlöser beskrivningen av en jämställd förbindelse också själva romanen."¹⁷ Nina Björk skriver att boken "handlar om kampen mellan den sida inom kvinnan som försöker vara nöjd, kontrollerad, liten nog att passa i den enda verklighet hon har att tillgå" och den sida av henne som vill revoltera emot litenheten.¹⁸ Också Gurli Woods hävdar att det i Edelfeldts litterära föreställningsvärld är givet att kvinnan lever i ett patriarkalt samhälle, till vilket det är näst intill omöjligt att anpassa sig.¹⁹

Generellt förefaller således den tidigare forskningen omkring Inger Edelfeldts vuxenromaner att röra sig i två huvudriktningar. Den ena tolkningslinjen har

¹⁴ Maria Sandin, "Möten med skuggan: om kvinnors självblivelse" i *Horisont* 1990:5, s. 2-7, s. 4

¹⁵ Holmquist, 2002, s. 203

¹⁶ Holmquist, 2002, s. 210

¹⁷ Barbro Enckell-Grimm, "Här har ni mitt liv" i *Nya Argus* 1999:92, s. 170-171, s. 170-171

¹⁸ Nina Björk, "Det är stort att få en ny kamrat: i Inger Edelfeldts nya roman växer förståelsen för den 46-åriga Helena som målar, lägger tarotkort och talar om energier i livet" i *Dagens Nyheter*, 1999-09-13

¹⁹ Gurli Woods, "Køn og rum hos tre skandinaviske forfattere: Suzanne Brøgger (Danmark), Gerd Brantenberg (Norge) og Inger Edelfeldt (Sverige)" i *Litteratur og kjønn i Norden: foredrag på den XX. Studiekonferanse i International Association for Scandinavian Studies (IASS), arrangert av Institutt for litteraturvitenskap, Islands universitet, i Reykjavík 7. - 12. august 1994*. red. Helga Kress, Reykjavík, 1996, s. 625-633, s. 628

sitt fokus på det paradoxala förhållandet mellan ensamhet och längtan efter gemenskap i Edelfeldts verk, och antyder en existentiell livsåskådning i botten av denna problematik. Vid närmare analys framkommer dock att kopplingen till den filosofiska existentialismen inte är helt och hållet samstämmig. Den andra tolkningslinjen antar en feministiskt litteraturkritisk hållning och betonar kvinnans identitetskonflikter i ett patriarkalt samhälle som inte accepterar henne som subjekt. Ett alternativt feministiskt fokus faller dessutom på skapandet av en jämställd kärleksrelation i *Det hemliga namnet*. Någon skarp gräns mellan dessa två analysriktningar, den existentiella och den feministiska, kan emellertid inte urskiljas eftersom ett antal kritiker antyder båda som möjliga i sina artiklar. Som deklarerades inledningsvis är detta en av anledningarna till att denna uppsats kommer att belysa Edelfeldts roman utifrån båda tolkningslinjer.

Teoretisk bakgrund

Existentialismen

Som modern teoretisk filosofi betraktad är existentialismen en ontologisk livs-åskådning baserad framförallt på det system som presenteras i Jean-Paul Sartres *L'être et le néant*, ett verk som återger och förklarar hela tillvaron i dess fundament; som Dag Østerberg summerar ”alltså förhållandet mellan medvetande och materia, mellan kropp och själ, kvantitet och kvalitet, rörelse och handling, frihet och ansvar, förhållandet till andra, moralen, döden och Gud”.²⁰ Thure Stenström påpekar dock i boken *Existentialismen: studier i dess idétradition och litterära yttringar* (1966) att när teorin skall överföras till skönlitteraturen försvinner vanligtvis något av det filosofiska bråddjupet, varför det här endast är motiverat att kortfattat redogöra för de elementära begrepp som förekommer i den undersökning som följer.²¹

Det primära antagande som existentialismen utgår ifrån är att varje människa i grunden är *fri* och att hon kan *välja*. Valet är emellertid inte enbart en frihet för människan, utan det är också hennes ofrånkomliga *ansvar*. Sartre deklarerar nämligen i *L'existentialisme est un humanisme* (1946) att:

Ainsi, la première démarche de l'existentialisme est de mettre tout homme en possession de ce qu'il est et de faire reposer de lui la responsabilité totale de son existence.”²²

[Det första existentialismen gör är nämligen att låta varje människa komma i besittning av vad hon är och samtidigt låta det totala ansvaret för hennes existens vila på henne själv.]²³

Detta ansvar, denna alltomfattande skyldighet gentemot det egna jaget, kommer av att människan förutsätts födas som en bar existens som sedan förverkligas genom sina handlingar, sin *transcendens*. I motsats till människan sätts tinget med sin inneboende och i förväg bestämda essens; ett dualistiskt förhållande som uttrycks i att människan betecknas som varande *för-sig* och tinget som varande *i-sig*.

Då människan således definieras genom sina val och handlingar innebär detta att hon i praktiken kan bli det som hon själv gör sig till, men också att ansvaret är absolut. Även när människan försummar att välja så är detta alltså likafullt en handling – valet att inte välja är också ett val: ”Je peux toujours choisir, mais je dois savoir que si je ne choisis pas, je choisis encore.”²⁴ [Jag kan alltid välja, men jag bör veta att även när jag inte väljer, så gör jag ett val.]²⁵ Att på detta sätt ständigt vara fri och ansvarig för sig själv erfar människan som

²⁰ Dag Østerberg, ”Inledning” i Jean-Paul Sartre: *Varat och intet: i urval och med inledning av Dag Østerberg*, övers: Suzanne Almqvist, Göteborg, 1983, s. 7-60, s. 9

²¹ Thure Stenström, *Existentialismen: studier i dess idétradition och litterära yttringar*. Stockholm, 1966, s. 130

²² Jean-Paul Sartre, *L'existentialisme est un humanisme*. Paris, 1946a, s. 31

²³ Jean-Paul Sartre, *Existentialismen är en humanism*. 5. uppl., övers: Arne Häggqvist, Stockholm, 1946b, s. 13-14

²⁴ Sartre, 1946a, s. 63

²⁵ Sartre, 1946b, s. 41

ångest. Ångesten är en oavbruten närvarande dimension, men det är endast då hon stannar upp och verkligen begrundar vidsträcktheten av friheten som människan faktiskt känner denna ängslan och oro.

Följden av resonemanget om att människan blir det hon själv väljer, är att om hon inget blir står skulden för detta först och främst att finna hos henne själv. Endast i mycket begränsad omfattning tillåts hon hänvisa sina tillkortakommanden och misslyckanden till omständigheter utanför henne själv. Att ursäkta sitt liv genom att skylla på arvet eller miljön, på generna eller familjehärkomsten, på dålig uppfostran eller bristfällig skolning, på missgynnsamma ekonomiska förhållanden eller allmän otur är inte acceptabelt. När människan ändock strävar efter att finna på strategier eller förhållningssätt för att häva ansvaret och mildra ångesten kommer hon att leva i *ond tro*.²⁶ I *L'existentialisme est un humanisme* förklaras ond tro mycket enkelt som självbedrägeri; det att ljuga för sig själv.²⁷ I den mer detaljerade beskrivning som tillhandahålls i *L'être et le néant* blir det emellertid uppenbart att fenomenet inte låter sig beskrivas så entydigt. Då lögnen är en negerad sanning, måste människan för att alls kunna ljuga först känna till sanningen. Således medveten om sanningen består svårigheten följaktligen i att lyckas dölja den för sig själv igen.²⁸ Då detta är praktiskt omöjligt konkluderar Sartre att människan de facto befann sig i ond tro redan när projektet påbörjades. Ond tro är alltså det att försöka ljuga för sig själv.²⁹

Ett av de största avsnitten i *L'être et le néant* ägnar Sartre åt att teoretisera människan i förhållande till andra människor, vilka han i ental benämner *den Andre*. Eftersom människans relation till tinget beskrivs som varande *för-sig* i kontrast till varande *i-sig*, där jaget är *subjekt* och tinget *objekt*, förklarar Sartre att det är först då en annan människa, ett annat subjekt, dyker upp som jaget får en uppfattning om sig självt som objekt. Att detta inte händer när jaget kommer i kontakt med tinget beror på *den Andres blick*; när den Andre ser mig, ser jag också mig själv så som han ser mig.³⁰ Vidare klargör Sartre att jaget och den Andre aldrig kan vara subjekt inför varandra samtidigt, varför det alltid kommer att råda en konflikt emellan oss.³¹ Någon gemenskap är alltså inte möjlig i existentialismens uttolkning av de mellanmänniskliga relationerna.

²⁶ Jean-Paul Sartre använder i den franska originaltexten termen *mauvaise foi*, vilket betyder dålig tro. Vanligen översätts detta emellertid till ond tro. För att följa den vedertagna forskningspraktiken kommer sistnämnda översättning att användas också i denna avhandling, [förf. anm.].

²⁷ Sartre, 1946a, s. 68

²⁸ Jean-Paul Sartre, *L'être et le néant: essai d'ontologie phénoménologique*. Paris, 1943, s. 82-84

²⁹ Sartre, 1943, s. 103

³⁰ Sartre, 1943, s. 260

³¹ Sartre, 1943, s. 404

Feminism och feministisk litteraturteori

Med feminism avses vanligtvis det tankesystem inom vilket huvudfokus placeras på följande två utgångspunkter: för det första att kvinnor generellt är underordnade män och för det andra att denna underordning är fel och bör upphävas. Detta innebär inte att en feministisk syn förnekar att vissa kvinnor som enskilda individer kan ha mer makt än män, men då samhället betraktas som helhet konstaterar feminismen en strukturell och relativ ojämställdhet mellan könen.³² Analyserna av vilka grunder som kvinnors underordning uppstår på, vilken typ av jämställdhet det är som eftersträvas samt hur denna bäst skall uppnås kan emellertid skilja sig förhållandevis mycket åt mellan olika feminister, och det är här som de många differentierade feministiska inriktningarna uppstår. Då fältet befinner sig i ständig expansion och omdaning och begreppsdefinitionerna inte är enhetliga mellan olika feminister, är en förhållandevis grundlig genomgång nödvändig.

En inomfeministisk huvudskiljelinje dras vanligtvis emellan *biologister*, som menar att könsskillnader är medfödda; att kvinnors och mäns beteenden kan förklaras utifrån deras biologi, deras artskilda gener och hormoner, och *konstruktivister*, som hävdar att alla genuskillnader är socialt konstruerade och inlärdas.³³ En annan viktig skiljelinje går emellan *likhetsfeminister*, det vill säga de feminister som strävar efter att kategorierna kvinnor och män skall förlora sina betydelser och upplösas, och *särartsfeminister*, de feminister som anser att kvinnor och män aldrig kan bli lika, utan att de är fundamentalt väsensskilda och att målet måste vara att uppvärdera den kvinnliga särarten. Med hjälp av denna mycket översiktliga grundindelning kan sedan ett stort antal sinsemellan komplementära eller på skiftande basis oförenliga feminismer identifieras.³⁴

Feminism som samlingsterm betecknar idag en mängd företeelser inom varierande fält, från samhällskritisk debatt, politiska strategier och radikal aktivism till olika former av vetenskaplig teori och metod. Här skall det förstås som den typ av litteraturkritik som, utifrån en genusproblematiserande synvinkel med fokus på den kvinnliga underordningen, uppmärksammar hur de förhärskande föreställningarna om kön skapas och uttrycks i texter.³⁵

Den typ av feminism som denna uppsats aktualiserar kan placeras inom den konstruktivistiska likhetsfeminismen såtillvida att samtliga av de författare som förekommer betonar genuskillnadernas socialt skapade karaktär och kvinnors och mäns grundläggande likhet som jämställdhetsproblemets lösning. Med hänsyn till att en stor del av analysen baseras på Simone de Beauvoirs *Le*

³² Lena Gemzöe, *Feminism*. Stockholm, 2002, s. 13-16

³³ Feminism som vetenskapsteoretisk företeelse kan i det allra närmaste alltid härledas till någon av de konstruktivistiska underkategorierna, då biologismen i allmänhet betraktas som en mer populärvetenskaplig och härledd riktning. Sara Arrhenius, *En riktig kvinna: om biologism och könsskillnad*. Stockholm, 1999, s. 20-21

³⁴ För en överskådligare introduktion till de vanligast förekommande feministiska riktningarna och de mångfacetterade och paradoxala förhållanden som dessa står i till varandra, se bland andra Gemzöe, 2002 och Maria Wendt Höjer & Cecilia Åse, *Politikens paradoxer: en introduktion till feministisk politisk teori*, Bjarred, 1996

³⁵ Lisbeth Larsson, "Feministisk litteraturkritik i förvandling" i *Litteraturvetenskap: en inledning*, red. Staffan Bergsten, Lund, 1998, s. 111-124, s. 112

deuxième sexe har ett ytterligare krav varit att författarna i överensstämmelse med henne intar ett kritiskt förhållningssätt till psykoanalysen, vilket utesluter bland annat den senare franska feminism som baseras på Jacques Lacans poststrukturalistiska läsning av Freud.³⁶ Istället kommer den feministiska analysen att huvudsakligen utgå ifrån två amerikanska feministers verk: Betty Friedan *The feminine mystique* (1963) och Kate Millett *Sexual Politics* (1970). Dessa texter uppvisar en stor likhet med Beauvoirs analys av hur maktrelationen mellan män och kvinnor skapas och upprätthålls. Friedan hänvisar kvinnans underordning till konstruktionen av en artificiell skillnad mellan könen, vilken kommer till uttryck i den feminina mystikens beskrivning av kvinnan som annorlunda.³⁷ Problemet med denna framställning av kvinnans olikhet är i Milletts analys att den under patriarkatet har formulerats av män för att kontrollera kvinnor.³⁸ Dessa förklaringar kan jämföras med Beauvoirs resonemang om myten om kvinnan i *Le deuxième sexe*:

Ainsi le paternalisme qui réclame la femme au foyer la définit comme sentiment, intériorité, immanence; [---] Peu de mythes ont été plus avantageux que celui-ci à la caste maîtresse: il justifie tous ses privilèges et l'autorise même à en abuser.³⁹

[Således definieras kvinnan av den paternalism som kräver att hon ska stanna hemma som känsla, innerlighet och immanens, [---] Få myter har varit mer fördelaktiga för den härskande kasten än denna; den rättfärdigar alla dess privilegier och tillåter till och med att de missbrukas.]⁴⁰

Den huvudsakliga skillnaden mellan tidiga feminister som Beauvoir, Friedan och Millett, och de som hör till den så kallade tredje vågens feminism är att de senare utvecklade sina teorier utifrån strukturalismens och poststrukturalismens genombrott.⁴¹ I boken *Gender trouble: feminism and the subversion of identity* (1990) utgår Judith Butler ifrån Beauvoirs nyckelfras ”On ne naît pas femme: on le devient.”⁴² [Man föds inte till kvinna, man blir det.]⁴³ då hon konstaterar att det att bli kvinna är ett ständigt iscensättande utan början eller slut.⁴⁴ Människan kan alltså bara bli kvinna genom att agera kvinnligt, en tanke som ligger mycket nära existencialismens teori om att det är hennes handlingar som definierar människan. Skillnaden är att existencialisterna föreställer sig en medveten aktör bakom handlingarna; en bar eller ren existens, ett reflekterande väljande jag – medan Butler och övriga postmodernister hävdar att utanför

³⁶ Toril Moi, *Sexual-textual politics: feminist literary theory*. 2. uppl., New York, 1985, s. 96

³⁷ ”The feminine mystique says that the highest value and the only commitment for women is the fulfilment of their own femininity. [---] The mistake, says the mystique, the root of women’s troubles in the past is that women envied men, women tried to be like men, instead of accepting their own nature, which can find fulfillment only in sexual passivity, male domination, and nurturing maternal love.” Betty Friedan, *The feminine mystique*. New York, 1963, s. 43

³⁸ Kate Millett, *Sexual politics*. New York, 1970, s. 46-47

³⁹ Simone de Beauvoir, *Le deuxième sexe I: les faits et les mythes*. Paris, 1949a, s. 397-398

⁴⁰ Simone de Beauvoir, *Det andra könet*. övers: Adam Inczèdy-Gombos & Åsa Moberg i samarbete med Eva Gothlin, Stockholm, 2002, s. 309

⁴¹ Moi, 1985, s. 13

⁴² Simone de Beauvoir, *Le deuxième sexe II: l’expérience vécue*. Paris, 1949b, s. 13

⁴³ Beauvoir, 2002, s. 325

⁴⁴ Judith Butler, *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York, 1990, s. 43

iscensättandet finns ingen ursprunglig existens alls.⁴⁵ Som en följd av detta resonemang tolkar Butler sin egen inställning till den fysiska kroppens betydelse i sammanhanget som mer dekonstruktivistisk än Beauvoirs, då Beauvoir hävdar att kroppen är en situation.⁴⁶

Återstående titlar som används i den feministiska analysen är Nina Björk *Under det rosa täcket: om kvinnlighetens vara och feministiska strategier* (1996), Carin Holmbergs avhandling *Det kallas kärlek: en socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par* (1993) och Mona Eliasson *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll* (1997). Björk är huvudsakligen influerad av Beauvoir och Butler.⁴⁷ Holmberg och Eliasson däremot hämtar båda sin feministiska modell från Hanne Haavind. Den teori som Haavind beskriver sammanfattar Holmberg i termer av genuskillnader som sociala konstruktioner möjliga att överskrida, vilket ligger i linje med den inriktning som angivits för den här undersökningen.⁴⁸

Inom det feministiska forskningsfältet skiljs ofta *kön* ifrån *genus* i begreppsbildningen, så att kön kommer att stå för det biologiska könet och genus för det sociala könet.⁴⁹ För att följa den vedertagna praktiken och för att markera synen på skillnader mellan manligt och kvinnligt som sociokulturellt skapade, kommer denna åtskillnad mellan kön och genus att tillämpas också i den här uppsatsen. Viktigt att påpeka är emellertid att inte alla forskare är ense om att Simone de Beauvoir verkligen avser denna distinktion mellan kön och genus då hon talar dels om kvinnligheten som något som görs och dels om kroppen som en situation.⁵⁰

⁴⁵ Toril Moi, *What is a woman? and other essays*. New York, 1999, s. 55-56

⁴⁶ Butler, 1990, s. 12

⁴⁷ Nina Björks förhållande till Butler är emellertid något problematiskt, i och med att hon helt och hållet utelämnar Butlers centrala analys av den normativa heterosexualiteten. Detta medför att hon återger Butlers queerteoretiska idéer om performativitet i en version där den heterosexuella begärsmarknadens relevans för individens genusförståelse framstår som självklar, se Nina Björk, *Under det rosa täcket: om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*. Stockholm, 1996, s. 139-144. Detta utgör emellertid inte något hinder i den här uppsatsen, då den heterosexuella orienteringen inte är föremål för något ifrågasättande i Edelfeldts roman. [förf. anm.]

⁴⁸ Carin Holmberg, *Det kallas kärlek: en socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Göteborg, 1993. Dissertation; Göteborgs Universitet, s. 45-47

⁴⁹ Eva Gothlin, *Kön eller genus?*. Göteborg, 1999, s. 4

⁵⁰ Moi, 1999, s. 55-56

Simone de Beauvoir-forskningen

Forskningsfältet omkring Simone de Beauvoirs liv och författarskap är såväl omfattande som mångfärgat. Internationellt har ett stort antal vetenskapliga studier och avhandlingar publicerats, såväl som en mängd biografier som uppmärksammar privata sidor av personen Simone de Beauvoir. På den svenska arenan är situationen i stort densamma.⁵¹

Inom forskningsvärlden har även initiativ tagits av bland andra Toril Moi att kartlägga och analysera den, i hennes mening, osedvanligt kritiska attityd som ett stort antal skribenter antar gentemot Beauvoir.⁵² Hon identifierar ett antal huvudtyper av tillvägagångssätt som används för att undergräva trovärdigheten i Beauvoirs texter, varav ett är att misskreditera genom att visa hur Beauvoir inte förmådde skilja sig själv ifrån sina texter utan alltid skrev självbiografiskt. En annan strategi är att reducera hennes betydelse till blott en efterföljare av Sartre utan egen originalitet.⁵³ I den senare boken *Simone de Beauvoir: the making of an intellectual woman* (1994) skriver Moi som en replik på denna opposition en personlig genealogi där hon placerar personen Beauvoir i ett diskursivt förhållande till sina texter. Det är en samläsning av biografi, skönlitteratur och filosofiska skrifter som syftar till att framvisa Beauvoirs förtjänster som intellektuell.

Tre år tidigare utkom en svensk avhandling som också den syftade till att revalvera Simone de Beauvoirs värde som oberoende existensfilosof, nämligen Eva Gothlins avhandling *Kön och existens: studier i Simone de Beauvoirs "Le deuxième sexe"* (1991). Vad författaren gör i denna ideologikritiska analys är en serie detaljerade jämförelser mellan Beauvoirs filosofiska grundstruktur och den hos hennes viktigaste influenser Hegel, Marx och Sartre. Därigenom visar Gothlin att Beauvoir, tvärt emot uppfattningen att hon är en osjälvständig imitator av Sartre, har en betydande filosofisk originalitet i sina verk. De mest markanta skillnaderna summerar Gothlin med benämningen Beauvoirs *autenticitetsprincip*, vilken innehåller ett situationsperspektiv och ett generositetsideal som inte återfinns hos Sartre.⁵⁴ För att människan ska leva autentiskt krävs således att hon förverkligar sin transcendens så långt situationen tillåter det och att hon bemöter andra människor i generös ömsesidighet.

Andra som också beskriver denna särskilda form av existentiell feminism, om än inte i lika stor detalj som Gothlin, är Andrea Nye i boken *Feminist theory and the philosophies of man* (1988) och Rosemary Putnam Tong i boken *Feminist thought: a more comprehensive introduction* (1998).

⁵¹ En bok som erhöll åtskillig uppmärksamhet under 1990-talet är exempelvis Åsa Moberg *Simone och jag: tankar kring Simone de Beauvoir*, i vilken författaren drar långtgående paralleller mellan sitt eget och Beauvoirs liv beträffande allt ifrån barndom till karriärval och privatrelationer, se Åsa Moberg, *Simone och jag: tankar kring Simone de Beauvoir*. Stockholm, 1996

⁵² Moi, 1990, s. 22

⁵³ Moi, 1990, s. 28

⁵⁴ Eva Gothlin, *Kön och existens: studier i Simone de Beauvoirs "Le deuxième sexe"*. /Lundgren-Gothlin, Göteborg, 1991. Dissertation; Göteborgs Universitet, s. 298-322

Det hemliga namnet

De teorier som därmed beskrivits skall, som deklarerades inledningsvis, tillämpas i den föreliggande undersökningen av Inger Edelfeldts *Det hemliga namnet*. Handlingen i denna roman utspelar sig i Stockholm, där huvudpersonen Helena Gudmundsson, en ensamstående kvinna i fyrtiofemårsåldern med en vuxen son, strävar efter att etablera sig som konstnär. Samtidigt som detta engagemang i måleriet upptar mycket av hennes tid, försörjer hon sig genom diverse ströarbeten och försöker att bringa ordning i sitt kaotiska privatliv. Till en början lyckas hon emellertid inte med detta på något särskilt framgångsrikt sätt; förutom att hon själv precis avslutat en misslyckad romans så flyttar hennes son Seb oväntat hem till henne då hans flickvän gjort slut med honom. Samvaron mellan mor och son i den lilla lägenheten om ett och ett halvt rum blir mycket påfrestande för båda parter. Den initiala frustrationen förstärks snart ytterligare av två händelser. En kväll då Seb kommer hem berusad, berättar han att flickvännens uppbrott från honom förorsakats av att han slagit henne. Helena tar detta anförtroende mycket hårt. Kort därefter dyker dessutom den svårt alkoholiserade man upp som är far till Seb, en man som Helena inte har träffat på över tjugo år.

Mitt i den oordning som situationen framkallar är det också meningen att Helena ska färdigställa ett stort antal tavlor till en utställning hon lyckats få. I desperation över att inte ha något privatliv i lägenheten med Seb boende där, över den ständiga stressen mellan de olika kvällsarbetena och över det faktum att hon återigen trasslat in sig i en omöjlig kärleksaffär, denna gång med en avsevärt yngre man, fattar hon beslutet att flytta till sin vindsateljé för att i alla fall kunna måla ostörd. Kylan och de knappa sanitära förhållandena på vinden gör emellertid att den är obeboelig och Helena inser att hon måste be Seb att flytta till något eget.

En dag när Helena besöker en antikaffär där hon sett en tavla som intresserat henne, avslöjar oförutsett den man som arbetar där hemligheten som hon bär på om sitt namn. Helena heter nämligen Ilona egentligen och kom till Sverige från Ungern med sin far när hon var liten. Fadern dog något år senare och styvmodern, som gifte om sig och adopterade flickan Ilona, ansåg det lämpligt att försvenska hennes namn något, därav Helena. Sedan dess har hon inte berättat hemligheten om namnet för någon. Eftersom Helena och mannen i antikaffären, Jan, får mycket bra kontakt och hon anförtror honom berättelsen om sin barndom, föreslår han att de tillsammans ska resa till Budapest efter hennes utställning. Helena är tveksam, men låter sig övertalas. Det blir en omtumlande resa tillbaka till Ungern för Helena, särskilt då hon får veta att hennes mor och syster som stannade kvar fortfarande finns i livet. Trots att resan inte resulterar i att hon kommer i någon bestående kontakt med systemen, bidrar den ändå till att etablera en djup och varaktig relation mellan Helena och Jan.

Existentialistisk läsning

Det första Jean-Paul Sartre förkunnar i *L'existentialisme est un humanisme* är, som konstaterades i det teoretiska bakgrundskapitlet ovan, att människan är fri. Vidare förklarar han att denna frihet är dubbelbottnad eftersom den i praktiken innebär att människan kan välja vad hon vill, men att hon MÅSTE välja. Detta är hennes ansvar, tungt och ofrånkomligen ålagt henne. I nedanstående passus ur *Det hemliga namnet* införlivas denna existentialismens grundtanke och dess efterföljande verkning, och skänkes sin skönlitterära gestaltning:

Så säger hon, rabblar det nästan, det många gånger sagda: ”Varför måste livet vara så absurt komplicerat; och alltid på helt andra sätt än man nånsin kunde föreställa sig? Och för vartenda litet steg man tar mot nåt slags förståelse måste saker rivas upp och pusslas ihop och slitas isär och läkas igen och – ” Hon avbryter sig och tillägger, hätskt: ”Och allt är man ansvarig för. Jag vill också flytta till en guru i Indien.”⁵⁵

Friheten innebär alltså ett ansvar; en skyldighet att genom sina handlingar bestämma och realisera sig själv. Att existensens villkor kommer att uppfattas som svåra förefaller därför konsekvent, vilket huvudpersonen också tydliggör i sin exklamation över livets absurda komplexitet. Denna ansvars svåröverskådlighet är mycket större än människan kunde tänka sig – ”på helt andra sätt än man nånsin kunde föreställa sig”⁵⁶ – därför att hennes agerande inte blott reflekterar hennes eget vara, utan blir förebildligt för hela mänskligheten.⁵⁷

Sartre fastställer att människans realiserade jag är summan av hennes handlingar; endast det hon förverkligar i realiteten räknas och ingenting annat, i motsats till exempelvis den postmoderna tanken att inget jag alls finns att verkliggöra. I och med att människan skapar sig själv genom sina gärningar, följer således att hon i varje ny gärning delvis skapar om sig själv, eftersom summan av det hon åstadkommit ändras.⁵⁸ Detta synliggörs i huvudpersonens vidare resonemang om hur varje steg mot insikt river upp bilden av jaget, som sedan måste sammanfogas och värderas på nytt, blott för att snart slitas upp igen.

Följden av att människan inser vidden av ansvaret är att hon upplever ångest. Då denna ångslan drabbar henne, beaktar huvudpersonen möjligheten att fly undan alltsamman; att finna ett sätt att anförtro sitt ansvar till någon annan, vem som helst som kan besluta i hennes ställe, en ”guru i Indien” kanske.⁵⁹ Viljan att fly ansvaret är ett av de fenomen som Sartre utförligt undersöker i sina båda skrifter, varför det också är ett av de existentialistiska vittnesbörd i Inger Edelfeldts roman som kommer att utredas närmare i detta kapitel.

⁵⁵ Inger Edelfeldt, *Det hemliga namnet*. Stockholm, 1999, s. 250

⁵⁶ Edelfeldt, 1999, s. 250

⁵⁷ Denna förhållandevis moraliska aspekt av ansvaret – som innebär att människan genom varje val indirekt visar hur hon anser att alla människor bör välja, baserat på tanken att ingen kommer att välja något de anser vara direkt fel att göra – förekommer ännu inte i *L'être et le néant*, utan är ett senare tillägg i *L'existentialisme est un humanisme*. Sartre, 1946a, s. 31-32

⁵⁸ Stenström, 1966, s. 117-118

⁵⁹ Edelfeldt, 1999, s. 250

Att leva med längtan

Innan de specifika tillvägagångssätt avhandlas, på vilka människans onda tro tar sig uttryck hos Inger Edelfeldts litterära gestalt, är det dock först nödvändigt att undersöka på vilket sätt huvudpersonen förnimmer denna vilja att försvinna undan sina skyldigheter. Hela hennes person genomsyras nämligen av en dunkel längtan; en rörelse bort från existensens villkor. Denna längtan strävar ofta utåt mot något individuellt tidsfördriv, vanligtvis en ny romans, som kan svepa huvudpersonen med och förlösa henne. Än vanligare är det dock att hennes längtan vänds inåt mot henne själv, mot en slags inre frid som hon intellektuellt kan föreställa sig men som omöjligen kan bli hennes i realiteten:

Men sedan finns det en annan upplevelsedimension än förnuftets. Det är den som öppnas när barnet börjar gråta då det luktar på en ros, ”för rosen doftar för gott”.⁶⁰

Rosens doft symboliserar här allt det som människan önskar sig: tillvaron som håller de gynnsammare förutsättningarna, de reducerade förväntningarna och de förmildrade kraven. Sartre bekräftar nämligen att denna dimension kan utkristalliseras för människans inre blick; hon är kapabel att föreställa sig att villkoren kunde ha varit annorlunda än de är.⁶¹ Det smärtsamma för Edelfeldts romankaraktär är att denna artskilda varandeutsträckning inte tillhör förnuftets sfär, utan fantasins. Bortomlandet kan således inte nås i verkligheten:

Rosens doft; den blev som ett budskap om något Bortomland. Jag hade inte kunnat beskriva det då, annat än genom min så förlöjligade gråtattack. Men jag kan beskriva det nu. Rosen sa med sin doft: det finns ett land där allt är sinnligt, ymnigt, ett land utan gränser, utan skillnad mellan liv och död, där inget knakar eller skaver utan är i ständigt möte med sig självt, flödande, närande, ett land där din ande rör sig fritt; kalla det Gud. Men det plågsamma består i att det är något annat än det vi kallar Verkligheten.⁶²

Genom denna beskrivning av bortomlandets flödande natur definieras indirekt den typ av konkreta verklighet som huvudpersonen placeras i. Som motsats till den imaginära existensen erhåller fakticiteten nämligen följdenligt en uppsättning motsatta egenskaper. Människan kommer därför att leva i en förnuftsstyrd värld; en inskränkt, tydligt avgränsad värld där liv och död är konträra absolutheter som aldrig möts, där allt är kargt och bistert och hon tvingas bära sitt tunga ansvar på trötta axlar.

Tillvarons villkor är således obevekligt hårda sådana de framställs i *Det hemliga namnet*. Detta är grunden till den längtan till det befriande bortomlandet som protagonisten genomströmmas av. Sartre beskriver denna åstundan som en strävan att överskrida sig själv mot en syntes med tingens beständighet, där människans väsen utan att förlora sig självt som medvetande ändå kan

⁶⁰ Edelfeldt, 1999, s. 147

⁶¹ Stenström förklarar genom ett exempel med en arbetare som lever under förtryck hur Sartre menar att människan, trots att hon accepterar de villkor som påtvingas henne, behåller sin kapacitet att genom medveten eftertanke frammana bilden av en framtid där lidandet inte längre finns. Stenström, 1966, s. 118

⁶² Edelfeldt, 1999, s. 147-148

mätta sin hunger efter fulländande och finalitet.⁶³ Detta innebär, enklare uttryckt, att människan begär att få vara både ett fritt medvetande och samtidigt inneha en på förhand given natur såsom tinget. På så vis skulle hon garanteras att vara något även om hennes projekt misslyckas. Hur mycket hon än försöker går detta emellertid inte att uppnå, varför den längtan huvudpersonen känner aldrig tar slut:

Ska jag alltid leva med detta? frågade jag mig. Med denna idiotiska längtan permanent inpräglad i mig?

Ja, kanske. Den kanske är en del av mig. Den kanske inte går att radera ut.⁶⁴

Människan i Inger Edelfeldts roman är således dömd att längta, på samma sätt som Sartre deklarerar att ”l’homme est condamné à être libre”⁶⁵ [människan är dömd till frihet]⁶⁶. Då friheten och längtan på detta sätt visar sig nära förbundna med varandra – genom den ångest som är oundviklig för den som öppet erkänner vidden av ansvaret – kan de förväntas dela vissa egenskaper. Sartre beskriver människans frihet som dubbelbottnad. Sådan är även hennes längtan: full av motsägelser och ständigt irrande in i cirklar och återvändsgränder, och just därför oändlig.

Av ovanstående resonemang framgår att förgrundsfiguren i *Det hemliga namnet* alltså mycket väl förstår villkoren för varandet, sådana de dikteras i existencialismens uttolkning av verkligheten, ehuru hon inte alltid förmår efterleva dem. I följande avsnitt kommer därför hennes flyktstrategier att granskas närmare.

⁶³ Sartre hävdar skillnaden mellan tingens vara och människans vara. Tingen är *i-sig*, de är försedda med en definition innan de finns till, medan människan, som är *för-sig*, först existerar och sedan definieras efter hand genom sina projekt. Den filosofiska förklaringen till hur det vore möjligt för människan överskrida sig mot tinget, är att människan, *för-sig*, transcenderar sig mot en sammansmältning med tinget, *i-sig*, för att bli ett *i-sig-för-sig*, det vill säga en förlöst gudomlighet redan i livet. Stenström, 1966, s. 116

⁶⁴ Edelfeldt, 1999, s. 282

⁶⁵ Sartre, 1946a, s. 39

⁶⁶ Sartre, 1946b, s. 21

Den inautentiska tillvaron

När människan avtäcker varats kompromisslösa villkor frestas hon, genom den starka längtan efter befrielse från ångesten som hon erfar, att fly in i det som Sartre benämner ond tro. I det teoretiska bakgrundskapitlet beskrevs detta som det tillstånd av självbedrägeri som människan försätter sig i när hon på olika sätt söker nedtysta ansvarets stämman. Edelfeldt skildrar i citatet nedan hur huvudpersonen i *Det hemliga namnet* medvetandegör sitt eget uppdagande av detta fenomen:

Jag tror det var på en badstrand jag en gång gjorde upptäckten att man kunde låtsas att man varseblev verkligheten genom ett slags själslig lins, ett objektiv med vars hjälp man kunde fjärma världen från sig om man ville; degradera den till någonting man inte blev berörd av: ett dumt program som någon annan har satt på.

Det tog ett tag innan jag upptäckte att fenomenet inte riktigt fungerade som jag hade avsett: det var inte världen jag fjärmade från mig själv; det var jag själv som blev fjärmad, bortskruvad. Domnad. Fångad som i en okänd drömmares dröm, i en glasbur, panikslagen.⁶⁷

Frontfiguren tror alltså först att det som hon gör är att rädda sig undan världen och just i denna övertygelse ligger den onda tron. Människan befriar nämligen inte sig själv ifrån någonting, trots att det först tycks henne så. Det hon i själva verket gör är att förvägra sig själv möjligheten att agera autentiskt och därmed utsikten att realiseras som människa. Sartre hävdar mycket riktigt det lönlösa i att på detta sätt försöka avsäga sig ansvaret, ty "Même lorsqu'elle se masque l'angoisse apparaît."⁶⁸ [Ångesten kommer till synes även där man söker dölja den.]⁶⁹. Även om människan skulle lyckas i sin strävan att fjärma sig är förlusten av denna framgång helt och hållet hennes egen.⁷⁰

Detta upptäcker sedermera huvudpersonen i Edelfeldts roman också. Hon inser att det inte är världen som avskärmas från henne, utan att det är hon själv som blir betydelselös, som decentraliseras ut i tillvarons periferi. Istället för att förbli bekvämt betraktande världen med samma likgiltiga, oskarpa blick som ett meningslöst teveprogram ägnas, drabbas hon av panik. Det är inte världen som stannat – det är hon själv som frusit fast på stället.

Att inget göra resulterar alltså blott i att inget bli, att stagnera mitt i levandet. Följdenligt beskriver huvudpersonen också hur svårt det sedan är att återvända till livet igen, då hon väl lyckats avskärma sig ifrån det:

Det kan ta ett helt liv att arbeta sig tillbaka från den avskärmningen.

Allt det verkliga är så oändligt mödosamt och gör så orimligt ont, man tar så mycket mindre steg än man tror och hoppas.⁷¹

⁶⁷ Edelfeldt, 1999, s. 48-49

⁶⁸ Sartre, 1946a, s. 34

⁶⁹ Sartre, 1946b, s. 16

⁷⁰ Sartre vill genom att poängtera detta uppmärksamma faktumet att den människa som spenderar sitt liv med att fly undan ansvaret och skylla ifrån sig sina tillkortakommanden, till sist kommer att definieras som blott ett misslyckande. Han menar att det är av den anledningen som existentialismen tycks avskräckande för många. Sartre, 1946a, s. 51-53

⁷¹ Edelfeldt, 1999, s. 49

Att hon erfar återvändandet från den onda tron som så arbetsamt beror på att människan bara kan göra detta genom att ånyo påtaga sig sitt ansvar och sina projekt. Protagonisten i *Det hemliga namnet* erkänner detta, och konstaterar att de steg hon åter tar på vägen till självförverkligandet är oansenliga men ändå smärtsamt krävande att ta.

Vanligtvis genomförs emellertid inte flykten in i den onda tron på detta högst elaborerade sätt – ovan anförda exempel får snarare betraktas som ett resultat av att en filosofisk teoretisering givits skönlitterär belysning – utan människan faller enligt Sartre i ond tro på samma sätt som hon faller i sömn.⁷² Nedan utreds tre konkreta exempel ur Edelfeldts roman, som visar hur huvudpersonen är i ond tro på detta mer förtäckta vis.

Dockskåpslivet

Den första av de mer oöverlagda strategier som Edelfeldts fiktiva karaktär tillämpar för att söka häva varandets oförsonliga premisser, är att krympa ner sitt liv till leksaksformat:

Den känslan – av att livet är lagom stort och att man, även om man kanske inte är helt nöjd med sakernas tillstånd, finner sig tillrätta i det (*här*, i den här asken lägger jag dockan mig själv, och *här* är dockans kläder och hennes lilla frukost och hennes lilla dag och svårare är det inte och dra nu ner dockkrullgardinen och sov gott [---])

Ja, alltså, när man har invaggat sig i den där stämningen av mild hemtrevlighet, som inte utesluter ett slags glädje och sorg och allt möjligt mänskligt, men som bygger på just den där upplevelsen av hanterlighet; när man alltså lyckats invagga sig i en så praktisk stämning, då kan det kännas som om den är själva livet.⁷³

Genom att likna sig själv vid en docka som ryms i en mycket liten ask, och aldrig tillåta sig känslor större än att även dessa får plats däri, kan huvudpersonen låtsas sig vara fri från ångesten. Hon försjunkar i ett tillstånd präglad av lätthanterlighet och stillastående, där inget längre kan bringa henne ur balans. Denna återhållna livsföring är emellertid förljugen, därför att hon smiter undan sina skyldigheter och försummar sina möjligheter då hon förklarar dem som påhittade. Följaktligen konstaterar protagonisterna också att låtsastillvaron kan kännas som vore den själva livet, men bara efter omsorgsfullt avskärmande och isolerande av jaget från den riktiga världen. Som ett korthus hotar dock detta fuskverk att rasa samman vid minsta skakning. Ett autentiskt liv där människan realiserar faktiska projekt är däremot inte instabilt på detta sätt, eftersom det har en verklig grund att stå på.

Eftersom, återigen, den människa som inget gör inte blir något, är det således hela sitt varande som huvudpersonen här omvandlar till ett lättvindigt

⁷² Sartre vidareutvecklar liknelsen mellan att vara i ond tro och att vara sovande genom att fastställa att den som drömmer själv sällan är medveten om sitt sovande tillstånd under själva drömmen. Att sedan komma ur den onda tron är lika svårt som att väcka sig själv när den sovande processen väl påbörjats. Sartre, 1943, s. 103-104

⁷³ Edelfeldt, 1999, s. 231-232

tidsfördriv. Då hon sedan ser den ynkliga summan av sitt liv kan den rimligtvis inte te sig tillfredsställande för henne:

[...] nå, men kanske är det inte dockskåpslivet du vill ha, det kanske inte är så givande som du tror? Du kanske i alla fall är en sådan där pinsam figur som Behöver Kärlek – en naken gökunge med sitt stora gap öppet? En som inte har kollen. En som glömt vad som ska vara i vilken låda. En sån som gråter efter värme så fort en öm blick riktas mot dig.
Ett barn.⁷⁴

I ovanstående passus gestaltas något ursprungligare än den medelst handling frambringade människa som hittills diskuterats. Hon beskrivs istället som det blanka, förväntansfulla tillstånd i vilket vi föds. Sartre hävdar nämligen att människan först är en bar existens, ett intet, en plan som väntar på att realiseras genom levandet: "l'homme existe d'abord, c'est-à-dire que l'homme est d'abord ce qui se jette vers un avenir"⁷⁵ [människan existerar från allra första början, och det innebär, att människan är den första att ta språnget mot framtiden]⁷⁶. Huvudpersonen har således rätt när hon förmodar att det inte är fullt tillfredsställande att leva ett dockskåpsliv. Enligt existentialismen är människan avsedd att förmå mycket mer än så – att kunna genomföra vad som helst – ty inget hinder står i hennes väg som hon inte kan överkomma. Alltså är ett liv sovande, knappt mänskligt i sin litenhet, icke vad hon var avsedd för.

Att VARA konstnär

Det andra beteende som avslöjar att förgrundsfiguren i *Det hemliga namnet* är i ond tro, är hennes strävan att helt och hållet absorberas av sitt skapande. Hon föreställer sig att finge hon blott ägna tavlorna all uppmärksamhet, leva i exil i sin vindsateljé och måla varje vaken timme, så torde alla de problem hon inte förmår klara ut snart kännas avlägsna:

Ja, det var precis då en idé plötsligt kom för mig, liksom i ett förklarat skimmer: jag borde packa ihop det allra nödvändigaste och tillbringa ett par dygn, alltså även nätterna, ensam i ateljén där jag fick vara ostörd. Den gick säkert att göra trivsamt på något vis. Jag kunde till exempel hänga upp någon färgglad textil. Jag kunde sova i yllekalsonger och tröja mot kylan. Allt fanns ju där: vatten, ljus, en madrass, avskildhet; vad kunde man mer begära?⁷⁷

Huvudpersonen försöker alltså fly undan ångesten genom att försjunka i en enda specifik verksamhet, och kommer således att förbanna allt som står i vägen för hennes totala hängivelse. Vardagssysslorna, umgänget med bekantskapskretsen, de andra jobben hon tvingas sköta för sin försörjning – allt detta förefaller henne inte vara annat än distraherande futiliteter:

Men problemet med konstnärligt skapande är väl, att om man överhuvudtaget ska få något ur händerna måste man vara ödmjuk och storhetsvansinnig

⁷⁴ Edelfeldt, 1999, s. 232-233

⁷⁵ Sartre, 1946a, s. 30

⁷⁶ Sartre, 1946b, s. 13

⁷⁷ Edelfeldt, 1999, s. 198

samtidigt: ödmjuk för att inte ligga vaken på nätterna och hata vardagslivets fuffigare sidor, och storhetsvansinnig för att uppbringa den energi och koncentration som behövs till skapandet; den energi som man inte kan alstra om man inte har åtminstone någon liten tilltro till sin egen betydelse.⁷⁸

Den attityd till måleriet som placerar Edelfeldts protagonist i den onda tron, är hennes önskan att VARA konstnär. Hon skapar objekt som är absoluta till sin natur, såsom alla ting är enligt Sartre, och frestas då att identifiera sig i dessa och därmed börja betrakta även sig själv som absolut. Sartre menar att det är ond tro att göra så och illustrerar detta genom ett exempel med en upppassare som SPELAR ATT VARA upppassare. Vad denna illustration i korthet visar är att människan inte kan göra sitt val till ett obestridligt faktum; att hon inte kan vara upppassare på samma sätt som ett bord är ett bord. Skillnaden är att människan har förmåga att reflektera över vad det innebär att vara upppassare: att hon måste gå till sitt arbete, att hon förväntas utföra vissa sysslor där och att hon för detta kan förvänta sig en viss betalning. Vidare är upppassare inte det enda denna människa föreställer vara, utan det är blott en av många aktiviteter hon utför.⁷⁹

Detta innebär att huvudpersonen naturligtvis skulle kunna måla utan att vara i ond tro. Det beror inte på projektet som sådant, utan på hennes sätt att förhålla sig till det. För att utöva sitt måleri i god tro behöver hon, i existentialismens betraktelsevinkel, bejaka att hon spelar att vara konstnär. Hon måste tillstå att hon imiterar en konstnärs utseende genom att färga håret med henna, genom att klä sig bohemiskt i kulörstarka tyger och halsband av trä, och genom att bära en gammal ryggsäck över axeln istället för handväska.⁸⁰ Likaså bör hon erkänna att hon behöver sin rekvisita för att spela konstnär: ateljén, penslarna, linnedukarna och den gröna oljefärgen som binder sommarens elixir till tavlan. Väsentligt är också att hon förstår att en utställning blott är en scen där hon får framföra sin föreställning inför publik.

Att betrakta sin kallelse till estetiken från en mer distanserad position som denna, är emellertid inget huvudpersonen har för avsikt att göra. Hon ÄR konstnär; Prästinna av det gröna.⁸¹

Valet som uteblev

Det tredje förhållningssätt till tillvaron som blottlägger frontfigurens onda tro, är att ställd inför ett tillstånd av obegränsad bestämmanderätt över sitt autonoma jag drabbas hon av hopplöshet. Istället för att närma sig avgörande valsituationer med beslutsamhet, söker hon skydd bakom andra människors

⁷⁸ Edelfeldt, 1999, s. 98

⁷⁹ "Considérons ce garçon de café." [Titta på den här upppassaren!] uppmanar Sartre, och beskriver hur de flinka rörelserna, den angelägna artigheten och det utstuderade balanserandet med brickan synliggör hur den unge mannen lekfullt och självdistanserat ikläder sig yrkesrollen som upppassare. Sartre, 1943, s. 94

⁸⁰ Edelfeldt, 1999, s. 11

⁸¹ Edelfeldt, 1999, 26

handlingskraft; hon överlämnar sig hjälplöst i deras omsorg och följer passivt deras direktiv.

I skarp kontrast till denna låtgåmentalitet som huvudpersonen uppvisar, hävdar Sartre att människan är dömd till frihet:

Condamné, parce qu'il ne s'est créé lui meme, et par ailleurs cependant libre, parce qu'une fois jeté dans le monde, il est responsable de tout ce qu'il fait.⁸²

[Dömd, eftersom hon inte skapat sig själv, och ändå fri eftersom hon en gång utslungad i världen bär ansvar för allt vad hon gör.]⁸³

Detta innebär att hon inte kan skylla sina misslyckanden på något annat än sig själv. Eftersom det inte finns någon mänsklig natur enligt existentialismen, kan hon inte åberopa denna och säga att hennes karaktärsbrister är medfödda.⁸⁴ Hon kan inte heller skylla på arvet eller miljön, på uppfostran, på fattigdom eller otur, på klasstillhörighet eller omständigheter som missgynnat henne. Allt detta gör emellertid Edelfeldts romangestalt. Hon härleder orsaken till sitt kaotiska vuxenliv till att hon som barn tvingades förneka sitt ungerska ursprung och låtsas att hennes föräldrar omkommit i en bilolycka. Sartre menar att detta är ond tro; att det som vuxen står henne fullkomligt fritt att berätta för vem hon vill att detta var lögn.

Huvudpersonen framhärdar dock i att betrakta sig som ett offer för dessa betingelser. Vidare överlåter hon initiativet att resa till Ungern för att konfrontera detta hemlighållna förflutna till sin nye man. Till och med beslutet att kontakta hennes moder är det han som tar:

"Hur känns det?" säger Jan.
"Kaffet var starkt", mumlar Helena.
"Ska vi ringa?"
"Härifrån?"
"Varför inte? Det finns telefon. Men det kanske är du som ska prata."
"Jag kan inte. Förresten är det kanske inte ens hon som bor där."
"Vad sa du att hon hette i förnamn?"
"Györgyi."
"Vill du att jag ska ringa och höra om det finns nån Györgyi där?"
"Varför inte?" svarar Helena undfallande.⁸⁵

Då valet att genomföra resan inte var hennes eget, blir den följaktligen inget genombrott i huvudpersonens förhållande till sin barndom. Den medför inte någon omvälvande förändring eller någon känsla av befrielse för henne. Istället blir den ett nederlag; en intet-händelse som allting annat i hennes liv.

Genom att valet ifrån huvudpersonens sida således uteblir i denna nyckelscen i *Det hemliga namnet*, skiljer sig Edelfeldts roman på ett avgörande sätt från den skrifttradition som är existentialismens. I denna skönlitterära inriktning återfinns vanligtvis en frontfigur som gestaltar den heroiskt store ensamme;

⁸² Sartre, 1946a, s. 39-40

⁸³ Sartre, 1946b, s. 21

⁸⁴ Sartre, 1946a, s. 55

⁸⁵ Edelfeldt, 1999, s. 320

tänkaren i kontrast till den efterhärmande flockvarelse, individen som utan tvekan påtager sig ansvaret för sin existens, övermänniskan förkroppsligad. Huvudpersonen i *Det hemliga namnet*, med sin överväldigande oförmåga att fatta avgörande beslut, utgör inte ett exempel på detta.

Också i en tidigare undersökning av Edelfeldts vuxenböcker har denna romanfigurernas handfallenhet i valögonblicket åskådliggjorts.⁸⁶ Vid en jämförelse mellan Edelfeldts *Betraktandet av hundar* och Sartres *La Nausée* konstaterades att:

Vad som emellertid huvudsakligen skiljer *Betraktandet av hundar* från *Äcklet* är den osvikliga styrka inför valet och den determination att i varje givet ögonblick minutiöst göra det för honom medvetna och riktiga som protagonisten i *Äcklet* uppvisar. Med närmast nitisk ihärdighet tar han sig an avgörandet och i varje handling närmar han sig sedan sitt tillblivande som den större människan. Huvudpersonen i *Betraktandet av hundar* däremot demonstrerar inget av detta. Istället möter han ångesten inför valet med hopplöshet och förtvivlan, [...] ⁸⁷

Inte heller i *Kamalas bok* har huvudpersonen på något betydande sätt lyckats reda ut grundproblemen i sin tillvaro och befria sig ur sin utsiktslösa stagnation i romanens slut, utan förblir även hon fastgjord i obeslutsamheten.⁸⁸

Att det uteblivna valet är ett återkommande fenomen i Edelfeldts romaner kan följaktligen befästas, vilket ytterligare visar på det glapp som på denna punkt finns mellan å ena sidan den i större utsträckning icke-dömande inställning till huvudpersonens brist på handlingskraft som finns i *Det hemliga namnet* och å andra sidan existentialismens tes om det absolut ansvaret.

⁸⁶ Se vidare Berglund, 2003

⁸⁷ Berglund, 2003, s. 30

⁸⁸ Berglund, 2003, s. 31

Den omöjliga gemenskapen som möjlighet

Inför den Andres blick

Människan är i samtliga Edelfeldts vuxenromaner påfallande ensam, så också i *Det hemliga namnet*. Huvudpersonen söker förtvivlat efter någon som skulle kunna dela hennes tillvaro, men de improduktiva förhållanden hon inleder avslöjar blott hennes ensamhet än mer ovedersägligt. Eftersom hennes försök att frambringa en känsla av gemenskap med en ordinär man så fundamentalt går om intet, börjar hon istället söka efter en Ängel. Denne förespeglas vara ojämförlig i sin förmåga att nå henne; att vidröra hennes innersta väsen. Att någon sådan Ängel finns i realiteten är emellertid inte säkert:

Kanske finns de. Kanske är vi sådana varenda en. Men kanske kommer vi från mycket olika bortomland, där vi bara får plats en och en. Du stora ensamhet, att Ängeln kanske bara finns i ens drömmar: drömmarna som verkar oändliga, jaglösa, en mötesplats, det stora flödets forum, men kanske bara är just det egna jagets begränsade landskap.⁸⁹

Avhöljandet av existensens villkor synliggör alltså att det som är omöjligt inte är själva mötet mellan människorna – ty som fysiska entiteter står det dem fritt att träffas – utan skapandet och vidmakthållandet av en varaktig och ömsesidig samhörighet dem emellan. I *L'Être et le néant* åskådliggör Sartre ingående orsakerna till detta. Då människan möter ett annat medvetande, fritt och själv-rådande som hon själv, ställs hon inför den Andres blick. När den Andre i egenskap av autonomt subjekt ser på människan förtingligas hon; reduceras till ett objekt, blott ett annat föremål i världen för den Andre. Detta bemöter människan normalt med att begynna en tvekamp, vars avsikt är att konvertera den Andre till den som motsvarar ett objekt. Då de två inte kan stå som autonoma subjekt inför varandra synkront, går gemenskapen om intet.⁹⁰

Människan längtar inte desto mindre efter kärlek och tar till alla tänkbara strategier för att göra den möjlig.⁹¹ I *Det hemliga namnet* känner huvudpersonen sig så ensam att hon är beredd att utstå nästan vad som helst för att inte bli lämnad ännu en gång. Inte ens indignationen över att ha blivit

⁸⁹ Edelfeldt, 1999, s. 149

⁹⁰ "Dans la mesure où je me nie comme autrui et où autrui se manifeste d'abord, il ne peut se manifester que comme autrui, c'est-à-dire comme sujet par delà ma limite, c'est-à-dire comme ce qui me limite. Rien en effet ne peut me limiter sinon autrui. Il apparaît donc comme ce qui, dans sa pleine liberté et dans sa libre projection vers ses possibles, me met hors de jeu et me dépouille de ma transcendance, en refusant de 'faire avec'." Sartre, 1943, s. 326

[I den mån jag negerar mig såsom den Andre eller den Andre först manifesterar sig, kan han bara manifesteras sig som den Andre, dvs såsom subjekt bortom min gräns, dvs i egenskap av det som begränsar mig. Det finns i själva verket ingenting utom den Andre som kan begränsa mig. Han framstår alltså som det som, i full frihet och i fri projektion av sina möjligheter, sätter mig ur spel, berövar mig min transcendens, och vägrar att "ha med mig att göra".] Jean-Paul Sartre, *Varat och intet: i urval och med inledning av Dag Østerberg*, övers: Richard Matz, Göteborg, 1983, s. 204

⁹¹ Som en följd av den kamp om subjektspositionen som uppstår mellan jaget och den Andre då de ställs inför varandra, blir kärleken också omöjlig. Detta kommer av att jaget kräver av den älskade att denne skall vara ett fritt subjekt för att denne skall vara värdig att älska, men då jaget ser på den Andre förvandlas denne omedelbart till ett objekt. Sartre, 1943, s. 416

förorättad och kränkt kan överskugga hennes längtan efter att få vara nära den hon utsett till Ängel:

[...] inte bara över hur han hade behandlat mig utan också över något inom mig som var sjukt, förvänt, något som ville stå ut med att bli smutsat och illa behandlat, något som ville kriga och straffa; något litet, misshandlat och övergivet som inte hade lärt sig några rätta vägar, som sökte sig till sumpmark och ville bygga en helgedom där; söka guld där, söka änglar där. Änglar som sårade och log, inte människor. Riter från de övergivnas planet, kanske är den inte så främmande.

Han kom kanske också därifrån. Säkerligen gjorde han det. Aliens känner igen andra aliens men förblir aliens för varandra.

Och inget känns bättre av att man inser det.

Bara sorgligt känns det. Som att återigen säga: jag måste själv vara min partner, min mor och min far, jag måste själv vara min varma kappa och min väckarklocka, mitt eko i grönan dal och fågeln som sjunger i mitt öra att det är vår.⁹²

Huvudpersonen är således villig att låta Ängeln förfoga över henne som han vill; förödmjuka henne, överge henne på det mest sårande sätt och ändå bli förlåten av henne. Denna masochistiska attityd som förgrundsfiguren intar gentemot den idealiserade Ängeln, är ett av de förhållningssätt för kärlekens möjliggörande som Sartre beskriver i *L'Être et le néant*. Människan söker då medvetet göra sig till ett beundrat objekt inför den Andre och helt överlåta subjektpositionen till denne. Detta att frivilligt förtingliga sig förutsätts vara ett medel att kringgå problematiken med att bara den ene kan vara subjekt. Eftersom människan i och med att hon gör sig till objekt paradoxalt nog utför ett projekt som autentiskt subjekt, blir hon emellertid i masochismen med ens varse sin egen subjektivitet än tydligare. I och med detta faller hela strategin omedelbart om intet.⁹³

Detta blir huvudpersonen i *Det hemliga namnet* också varse då hon trots sina uppoffringar och eftergifter ändå inte lyckas behålla Ängelns kärlek, och återigen finner sig ensam och ratad.

Brottet mot Sartre

De premisser för gemenskapens ointetgörande som upprättas initialt i *Det hemliga namnet* – vilka utlämnar huvudpersonen till ovillkorlig ensamhet på samma vis som Sartre förklarar att människan måste vara allena – förändras dock radikalt i romanens slutskede. Huvudpersonen har nämligen mött en man i en antikaffär då hon tittade på en gammal ungersk tavla, och han avslöjade genast hemligheten om hennes ursprung. Eftersom denne man absorberar hennes innersta väsen på ett sätt som ingen gjort tidigare, begynner de två att varsebli varandra med en unik ömsesidighet:

[...] jag ber dig, intala mig att det kommer att gå bra, allt; men nu är du ledsen på mig för att jag är onåbar, jag är så rädd att du ska lämna mig att jag tycker

⁹² Edelfeldt, 1999, s. 176

⁹³ Sartre, 1943, s. 417

det är bäst att vi gör slut, så har vi det gjort. Sådär, nu gör vi det. Bra va? Nej, det tyckte inte du. Så måste vi prata hela natten och har tagit ett litet, litet steg till mot att verkligen se varandra.⁹⁴

Det att verkligen se varandra innebär här således inte att ställas inför den Andres blick i enlighet med Sartres teori, utan är ett första steg emot att etablera en generös och verklig förståelse. Att detta är fallet blir tydligt när deras relation djupnar:

Och han ska vakna snart och se på mig, forskande, oroligt och somt ska han förstå och somt inte, liksom jag, och det ska knaka i oss, av de ljusa och mörka skeden som pågår i våra själar och tankar och kroppar när vi fortsätter att försöka begripa denna värld, detta liv...

... det ska knaka och brista och frysa och tina, och ibland dansa, ibland krypa, ibland domna men fortfara att nosa sig fram, som det levande gör [...] Jag heter jag; som du.⁹⁵

Denna totala individsammansmältning som alltså illustreras i *Det hemliga namnet*, bryter fundamentalt mot Sartres tes om gemenskapens omöjlighet. Sartre hävdar att människan enbart kan uppleva ett kollektivt *oss* då jaget och den Andre genomför gemensamma projekt i världen, eller i den händelse jaget och den Andre betraktas utifrån av en tredje part. Däremot är det aldrig möjligt att erfara något *vi* som verkligen förstår varandra.⁹⁶ I Edelfeldts roman försvinner däremot denna fientlighetstes som är ett av de mest centrala avsnitten i *L'être et le néant*. Det som här ges exempel på är nämligen hur en själarnas kontakt tar sin början; hur två verkliga, transcendent varelser uppnår likvärdig subjektsstatus inför varandra i samma stund. Huvudpersonen sammanfattar denna gemenskapsteori i frasen: "Upprepa nu denna läxa: Av Ett Möte Blir Ingenting Fruktbart Om Man Inte Kan Se Varandra Som Människor."⁹⁷

Det finns således i *Det hemliga namnet* tydliga kopplingar till den filosofiska existentialismen, genom den skönlitterära gestaltning som gives friheten, ansvaret, ångesten, den onda tron och gemenskapens initiala omöjlighet. Romanen skiljer sig dock ifrån Sartres *L'être et le néant* på två centrala punkter, nämligen för det första såtillvida att huvudpersonen inte tvingas agera i slutet av romanen, som frontfiguren i exempelvis *La nausée* gör, och för det andra att gemenskap mellan människor slutligen visar sig möjlig under förutsättning att de bekräftar varandra i generös ömsesidighet. Genom att koppla *Det hemliga namnet* till en feministisk analys, kommer ett möjligt orsakssamband till att just dessa av existentialismens grundteser övergivits sedan att illustreras i kapitlet "Simone de Beauvoirs kompromiss".

⁹⁴ Edelfeldt, 1999, s. 271

⁹⁵ Edelfeldt, 1999, s. 339

⁹⁶ Sartre, 1943, s. 453-471

⁹⁷ Edelfeldt, 1999, s. 147

Feministisk läsning

I *Le deuxième sexe* konstaterar Simone de Beauvoir att ”On ne naît pas femme: on le devient.”⁹⁸ [Man föds inte till kvinna, man blir det.]⁹⁹ Om den lilla flickan redan från tidig ålder förefaller utstråla en uppsättning typiskt feminina egenskaper som särskiljer henne ifrån den lille pojken, beror detta enligt Beauvoir på att flickan redan från födseln bemöts med andra förväntningar än pojken.¹⁰⁰ Barnet är nämligen receptivt och anpassar sig till det röstläge och den mimik som det blir tilltalat med. Eftersom den kulturella fostran således startar redan den första dagen av en ny människas liv, är det sedan i ett konstruktivistiskt tankesätt en ogörlig uppgift att någonsin separera ut naturen och de eventuellt medfödda anlagen från de sociokulturellt inskolade egenskaperna. Utgångspunkten är därför att genus i sig självt är något som fabriceras dagligen av alla människor i interaktion med varandra.

Det här kapitlet kommer att koncentreras omkring analysen av hur huvudpersonen i *Det hemliga namnet* positioneras som kvinna i romantexten; hur hon så att säga *blir* kvinna:

Under ett ögonblick står hon med pannan tryckt emot spegeln. Hon säger: ”Fy fan.”

Sedan sträcker hon på ryggen, tar fram ett läppstift ur sminkväskan på handfatet, målar läpparna och ler ett framtvingat leende mot sig själv i spegeln.

Och upprepar högt för sig själv en utantilläxa, riktad till spegelbilden: ”Jag är en stark och vacker kvinna med makt över mitt eget liv.”¹⁰¹

Förutom att pronomenet hon och förnamnet Helena avslöjar att protagonisten är en kvinna, kan hon genom att i ett tidigt skede i romanen placeras framför en spegel med en kam och ett läppstift, kritiskt granskande sitt utseende, genast identifieras som kvinna. Detta är nämligen rekvisita och beteenden som traditionellt har en stark anknytning till det som betraktas som feminint. Genom det som hon säger till sin spegelbild; det mantra hon upprepar för sig själv för att påminna sig om sitt oberoende, positioneras hon också i en aspekt som en individ som försöker vara oberoende och stark. Bilden av den självständiga kvinnan blir emellertid dubbeltydig och tveeggad – hon som tror på sig själv behöver läppstift och mantran för att påminna sig själv om sitt lika värde. Undersökningen kommer på grund av denna dubbeltydighet att utgå ifrån en analys av huvudpersonen med hänsyn till både kategorierna frigörelse och förtryck.

⁹⁸ Beauvoir, 1949b, s. 13

⁹⁹ Beauvoir, 2002, s. 325

¹⁰⁰ Beauvoir, 1949b, s. 13-14

¹⁰¹ Edelfeldt, 1999, s. 17

Förekomsten av stereotyper

I det inledande kapitlet i *Det hemliga namnet* placeras huvudpersonen tillsammans med en traditionell barnfamilj på semesterresa, för att medelst denna personkontrast etablera en förståelse av att protagonisten utifrån ett genusproblematiserande perspektiv är annorlunda. Hon är inte som dessa konventionella schablonmänniskor som lever sitt inrutade familjeliv – tvärtom är hon en obunden och emanciperad kvinna som rest bort ensam för att arbeta med sitt måleri. Framförallt upprättas ett motsatsförhållande mellan huvudpersonen och hustrun i familjen; en osäker kvinna som plikttroget uppfyller sin roll som mor och maka, en färglös karaktär som ägnar eftermiddagarna åt kaffe och ballerinakakor.¹⁰² Dessa bakverk symboliserar en beigeaktig konturlöshet, ett utplånande av personlighet och individualism som huvudpersonen i polaritet inte representerar. Hustrun framhåller rentav huvudpersonens frihet i ett samtal de har, vilket gör skillnaden dem emellan än mer framträdande:

”Hur känns det att vara en sån som du?” frågar hon tvärt.
Helena öppnar ögonen. ”Hur då ’en sån som jag’?”
”Ja, en sån där som gör saker. Och är liksom fri” [...] ¹⁰³

Kvinnostereotyper sådana som den unga hustrun i passagen ovan formas enligt Betty Friedan i det patriarkala samhället efter en princip som hon benämner *den feminina mystiken*. Vad hon vill belysa med detta begrepp är att det existerar en social föreställning om vad det innebär att vara feminin, att vara genuint kvinnlig. Den gängse uppfattningen om denna kvinnoarketyp är att hon är passiv och beroende till sin natur; att hon är emotionell, intuitiv och vacker. Vidare är hon inkapabel till såväl rationellt som kritiskt tänkande, något som emellertid saknar betydelse då hon samtidigt är fullständigt ointresserad av aktiviteter som kräver självständighet eller innovation. Istället är hon både bäst lämpad för och mest engagerad i det jordnära och det familjära.¹⁰⁴

Denna karakteristik över den kvinnliga så kallade naturen tenderar sedan att övergå från att vara beskrivande till att bli föreskrivande hävdar Judith Butler i boken *Gender Trouble*, vilket innebär att utsagan blir normerande för hur verkliga kvinnor förväntas vara.¹⁰⁵ Eftersom den feminina mystikens ideal är en internaliserad del av de institutioner och idéer som bygger upp samhället, så som exempelvis religion, vetenskap och kultur, reproduceras könsrollsstereotyperna samtidigt som människor för sina övriga traditioner vidare genom generationerna. Kate Millett hävdar att den viktigaste enskilda institutionen i denna socialisering av de unga är den traditionella kärnfamiljen,

¹⁰² Edelfeldt, 1999, s. 32

¹⁰³ Edelfeldt, 1999, s. 35

¹⁰⁴ Friedan, 1963, s. 159, 178-179

¹⁰⁵ Butler beskriver denna förändring i språkets funktion, där adjektiven går från att ha varit deskriptiva till att bli preskriptiva, som en performativ tvist. Denna omvändning innebär vidare att kategorierna manligt och kvinnligt tillskrivs en binär relation, eftersom de adjektiv som tillfaller respektive genus utgörs av antonymer som kombineras parvis två och två. På så vis skapas en föreställning av att genus måste bestämmas i termer av antingen – eller, vilket dels utesluter all mångfald och dels möjliggör att den ena parten konsekvent tillskrivs högre status. Butler, 1990, s. 25-26

som i sig själv återspeglar det större patriarkala samhället och förser barnen med uniforma förebilder.¹⁰⁶

En dylik stereotyp huvudpersonen inte förkroppsligar är alltså den konventionsbundna hemmafrun som figurerar i inledningen av *Det hemliga namnet*. Gentemot denna kvinna kan frontfiguren inte uppbringa någon vänlighet eller sympati, utan känner enbart irritation och motstånd:

Och nu skulle vi väl vara ledsna tillsammans och Komma Varandra Närmare och prata om Kvinnors problem. Sitta där i den där gemensamma sucken över hur "tillvaron är", som jag egentligen avskyr. Mycket friskare att cykla iväg och lämna en stund i sällskap med träd och gräs och fjärilar än att öppna sig för någon man egentligen inte tycker om.¹⁰⁷

Huvudpersonen som själv är fri och oberoende är således uppenbart fientlig emot den andra, mindre självständiga kvinnan. Detta kan antingen tolkas som ett för henne individuellt karaktärsdrag eller i ett större feministiskt sammanhang. I det senare fallet kommer denna obenägenhet att uttrycka någon grupp-samhörighet kvinnor emellan enligt Millett att framträda som en utmärkande egenskap hos en minoritetspopulation. Trots att kvinnor sett till antalet inte utgör någon undertalig del av befolkningen, hävdar Millett att de som en följd av den ofördelaktiga ställning de har i samhället ändock manifesterar ett kännetecknande självförakt inom gruppen. Denna nedlåtande attityd, som kvinnor riktar emot såväl sig själva som andra kvinnor, grundas i en tärande oro att den feminina mystiken innehåller någon dimension av sanning. Då ringaktande kommentarer frekvent falls om en människas person begynner hon nämligen förr eller senare att tro på det som sägs.¹⁰⁸

En annan kvinnostereotyp som huvudpersonen kontrasteras mot längre fram i romanen är den utländska kvinnan som kommit till Sverige med en svensk mans hjälp; hon som ingått äktenskap för att få uppehållstillstånd men som nu är hårt övervakad av sin kontrollerande make:

Du vet, han vill inte att jag går ut. Jag gick ett tag och studerade svenska, men nej, han vill ha mig inuti hemmet. Han har alla pengarna så vad kan jag göra? Jag ser på TV. Jag ringer och säger hur underbart allt är. Min syster, hon bor i Tyskland, jag ringer henne. Det är dyrt förstås. Han säger att jag skulle vara tacksam att han låter mig bo där. Jag kunde arbeta – jag vill arbeta med blommor eller i en affär eller studera saker – men han vill inte det.¹⁰⁹

Om dessa kvinnor, som har hämtats till Sverige för att bli fogliga hustrur till sina svenska makar, skriver Mona Eliasson i *Mäns våld mot kvinnor*. Hon beskriver där den utsatta position de ofta försätts i, då de förväntas vara mer underlydande, tacksamma och traditionsenligt kvinnliga än de sedan visar sig

¹⁰⁶ Millett, 1970, s. 33-35

¹⁰⁷ Edelfeldt, 1999, s. 30

¹⁰⁸ Millett pekar på parallellen till de svartas situation i Nordamerika under slaveriet, då de i likhet med kvinnan allmänt beskrevs som emotionella, primitiva och barnsliga. Slavarna utvecklade nämligen också ofta ett beteendemönster som syftade till att behaga förtryckarna, samtidigt som de föraktade den egna etniciteten. Millett, 1970, s. 56-57

¹⁰⁹ Edelfeldt, 1999, s. 158

vara efter att ha vistats en tid i Sverige.¹¹⁰ Dessa skilda förväntningar på den kulturella fostrans varaktighet kan sedan utnyttjas av mannen som en ursäkt att använda olika kontroll- och förtryckstrategier emot kvinnan, så som isolering, förbud att arbeta, träffa vänner eller lära sig svenska, samt mer eller mindre förtäckta hot om att få henne utvisad.¹¹¹

Även i förhållande till denna nedtryckta, tillbakahållna kvinna som lever under sin makes omsorgsfulla övervakning framstår alltså frontfiguren i *Det hemliga namnet* som en obunden och autonom individ. Hon bor nämligen ensam och är fullständigt fri att förverkliga sin yrkesmässiga ambition att bli en etablerad konstnär. Ingen talar om för henne att hon inte får arbeta, ingen kontrollerar vilka vänner hon väljer och de pengar som försörjer henne är hennes egna.

Att huvudpersonen således kommit förbi de mest uppenbara hindren på vägen mot full självständighet som människa betyder emellertid inte att hon är helt och hållet opåverkad av det patriarkala samhällets ideal och normer. De följande avsnitten kommer därför att ägnas åt att närmare granska om, och i sådant fall på vilket sätt, hon fortfarande styrs av den feminina mystiken.

¹¹⁰ Mona Eliasson, *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*. Stockholm, 1997, s. 103

¹¹¹ De svenska immigrationsreglerna föreskriver nämligen att kvinnan stannar hos mannen åtminstone under en 2-årsperiod för att uppehållstillståndet skall fortsätta att gälla, samtidigt som undersökningar visar att män som är restriktiva i fråga om kvinnans frihet allteftersom tenderar att eskalera i sitt kontrollbehov. Eliasson, 1997, s. 103-104, 132

Huvudpersonen och kvinnorollen

Huvudpersonen introduceras således i *Det hemliga namnet* som en relativt frigjord och jämställd kvinna som investerar i sin personliga utveckling och sin konstnärskarriär. Denna modernt självständiga kvinnas egentliga grad av frihet problematiseras emellertid snart. Då protagonisten sedermera skärskådar de fotografier som tagits under den semesterresa hon befann sig på i romanens inledning, begynner hon nämligen att ifrågasätta äktheten i sin egen ställning som autonom individ:

Men var det hela sanningen? tänkte jag självkritiskt. I efterhand, i minnet, hade jag nog gjort om min roll. Jag hade sett mig som den lyckligt lottade, en kvinna som bar vittnesbörd om att människan kan gå sin egen väg. Den rakryggade, kloka själasörjerskan, rådgiverskan; den fria själen som kan inspirera andra att bli friare. Och där på fotona stod den där stryktäcka, ledset småmulliga fyrtiosexåriga tonåringen med sitt färgade hår och flinade osäkert.¹¹²

Den osäkerhet och det vankelmod som huvudpersonen erfar då hon betraktar sitt ansiktsuttryck på bilderna och ser uppsynen hos någon som väldigt gärna vill vara inkluderad, vittnar om en spricka i hennes oberoende personlighet. En liknande krackelering i den yta av jämställdhet som uppvisas av nutida kvinnor har dokumenterats av Carin Holmberg i avhandlingen *Det kallas kärlek*. Hennes undersökning uppmärksammar nämligen hur dessa kvinnor i sina parrelationer ännu reproducerar gamla traditionella könsrollsmönster genom att de till exempel åtager sig ett större ansvar för hushållsarbetet än mannen. Skillnaden är att det nu framstår som ett val de själva gjort – att kvinnorna med andra ord själva vill ha det så.¹¹³

Den feminina mystiken är följaktligen innovativ såtillvida att den finner nya vägar att upprepas och uppfyllas när gamla stängs genom exempelvis lagändringar eller nyuppkomna tabun. Därför räcker det inte att skapa ytterligare en stereotyp, föreställande den självständiga karriärkvinnan, för att hon ska bli genuint fri från det patriarkala samhällets normer. Av den anledningen konstrueras huvudperson som oberoende, för att sedan genast demaskeras igen. Hur detta genomförs inom tre specifika områden av frontfigurens liv kommer att granskas närmare nedan.

Konstnären

Den första aspekt av huvudpersonens tillvaro som skall analyseras mer ingående är hennes yrkesliv. Förenklat uttryckt utgörs detta av två områden – dels de tillfälliga arbeten hon tar för att klara försörjningen och dels den satsning hon gör på att etablera sig som konstnär. Eftersom det är inom sin

¹¹² Edelfeldt, 1999, s. 211-212

¹¹³ Ett av de kriterier som Holmberg utgått ifrån då hon selekterat de par som ingår i undersökningen är att de av sig själva eller av personer i sin omgivning omnämns som jämställda, varför det är särskilt betecknande att hon sedan finner tydliga bevis för kvinnans systematiska underordning också hos dessa par. Se vidare Holmberg, 1993

artistiska verksamhet som förgrundsfiguren har nått längst i fråga om personlig frigörelse och emancipation, kommer ett feministiskt perspektiv att appliceras på detta fält i huvudsak. Hennes lösryckning från de konventionella kvinnoyrkenas arena sker nämligen inte oproblematiskt, utan hon tvingas ständigt att kämpa emot vardagslivets trivialiteter som tränger sig på och tar hennes tid i anspråk:

Men problemet med konstnärligt skapande är väl, att om man överhuvudtaget ska få något ur händerna måste man vara ödmjuk och storhetsvansinnig samtidigt: ödmjuk för att inte ligga vaken på nätterna och hata vardagslivets futtigare sidor, och storhetsvansinnig för att uppbära den energi och koncentration som behövs till skapandet [...] ¹¹⁴

För att frambringa tid att måla måste huvudpersonen därför delvis prioritera enligt ett mönster där hon ger förtur till det hon själv vill göra framför det som samhället traditionellt förväntar sig att hon skall ägna sig åt. Detta medför att hon känner skuld och att hon förebrår sig själv för att hon inte hellre hade valt ett arbete där hon kunde vara till större användning för andra människor:

"[---] Jag har en känsla av att jag inte *får* måla"
"Hur då 'inte får'?" undrar Hillevi.
"Att jag borde ha blivit sjuksköterska istället, för att slippa dåligt samvete över att inte vara nyttig."¹¹⁵

Att protagonisten upplever dessa samvets kval över att hon spenderar tid på något som bara gagnar henne som enskild individ – istället för att hänge sig åt någon mer traditionsenlig sysselsättning inom exempelvis sjukvården – beror på att kvinnor i enlighet med den feminina mystiken uppfostras till att vara mer osjälviska, uppoffrande och omvårdande än män. Eliasson hävdar att detta beteende mer eller mindre omedvetet indoktrinerats från födseln:

Kulturella och sociala regler för uppträdande och ansvar lärs in och uttrycks enligt gällande normer för kön. Självuppoffring och omsorg om andra, som krävs bland annat i typiska kvinnoyrken inom vård och utbildning, ses som självklara och oftast medfödda egenskaper hos kvinnor. Sådan läggning och sådant lynne förväntas hos alla kvinnor, och särskilt i familjelivet ställs det krav på det.¹¹⁶

Då världen med andra ord inte kallar på henne för att skapa något eller uppmuntrar henne att kräva utlopp för sin kreativitet, bryter huvudpersonen alltså mot den gängse uppfattningen om vilken kvinnans uppgift i samhället är när hon ändå väljer att ägna sig åt konsten.¹¹⁷ Trots att hon känner dåligt samvete framhärdar hon nämligen i sitt målande, vilket visar att hon på detta område lyckats frigöra sig från konventionen.

¹¹⁴ Edelfeldt, 1999, s. 98

¹¹⁵ Edelfeldt, 1999, s. 72

¹¹⁶ Eliasson, 1997, s. 110

¹¹⁷ Carin Holmberg hävdar att uppdelningen i klassiska manliga respektive kvinnliga sysselsättningar förutom att begränsa individens valfrihet dessutom medför att göromål som anses enahanda, ickekonstruktiva eller hushållsorienterade metodiskt tilldelas kvinnan. Carin Holmberg, *Det kallas manshat: en bok om feminism*. Göteborg, 1996, s. 34

För sin principfasthet upplever huvudpersonen i Edelfeldts roman emellertid inte enbart ånger och samvetsqual, utan också stunder då hon belönas för sina ansträngningar; ögonblick då hon genomströmmas av en känsla av mening och sammanhang, av tillfredsställelse:

Och, å andra sidan, se Konstnären några timmar senare komma ut på gatan igen efter en någorlunda lyckad sejour i ateljén, med det barnsliga leendet och de svängande stegen hos en förälskad. Se henne gå hem, i en frizon, tillfälligt frälst från all undran [...] ¹¹⁸

Både Betty Friedan och Simone de Beauvoir betonar i sina verk arbetets centrala betydelse för kvinnans frigörelse. En fullständig och välfungerande människa måste förtjäna sitt eget uppehälle och kan inte vara beroende av någon annan för varken den dagliga försörjningen eller för fickpengar hävdar de. I frågan om balansen mellan karriär och familj framhåller de emellertid något skilda proportioner. Beauvoir anser att vilket jobb som helst som betalar livsuppehållet duger, under förutsättning att kvinnan på inga villkor gifter sig eller skaffar några barn. ¹¹⁹ Friedan däremot har en något mer verklighetsnära och mindre svartmålande inställning till möjligheterna att bilda familj med bibehållen jämställdhet, och utesluter varken äktenskap eller barn. Det är dock essentiellt att kvinnans yrke nyttjar hennes intellekt och produktivitet maximalt – inget rutinarbete eller halvengagemang kommer att förstå:

Women, as well as men, can only find their identity in work that uses their full capacities. A woman cannot find her identity through others – her husband, her children. She cannot find it in the dull routine of housework. ¹²⁰

Huvudpersonen har alltså tagit detta första viktiga steg mot frigörelse då hon med framgång prioriterat en karriär som till fullo utmanar och engagerar henne framför omgivningens implicerade önskan att hon ska välja ett mer traditionellt kvinnoyrke.

Modern

Den benägenhet att känna dåligt samvete och hemfalla till självförebåelser som huvudpersonen i *Det hemliga namnet* uppvisar i sitt yrkesliv, framträder ännu tydligare i den andra aspekt av hennes liv som ska granskas närmare, nämligen hennes roll som mor. I sitt förhållande till den vuxne sonen uppvisar hon nämligen ett mycket eftergivet och ansvarstagande beteende, något som Holmberg menar grundas i det faktum att det anses prestigefullt för en kvinna att uppnå en hög grad av närhet i sina relationer. Hon hävdar att detta leder till att kvinnan sätter andra människors behov och önskningar framför sina egna och att hon genom att göra så upplever en paradoxal, illusorisk lycka. ¹²¹

¹¹⁸ Edelfeldt, 1999, s. 98

¹¹⁹ Beauvoir, 1949b, s. 590, 608

¹²⁰ Friedan, 1963, s. 336

¹²¹ Holmberg, 1993, s. 56-57

Just detta att placera den andres välbefinnande före sitt eget gör protagonisten då sonen berättar för henne att han har slagit sin flickvän. Istället för att exempelvis ställa honom till svars för den missgärning han begått, ursäktar hon omedelbart hans fel genom att överföra skulden för det inträffade till sig själv. Det är hon som bär ansvaret för det han har gjort, eftersom det är ett resultat av sättet på vilket hon uppfostrat honom:

Och naturligtvis började jag genast anklaga mig själv. Naturligtvis var det Sebs uppfostran som drivit honom till detta. Jag hade gjort honom till en överkänslig, nervös mjukis, som fått förtränga sina aggressioner – sina NATURLIGA MANLIGA INSTINKTER, stod det i trycksvärta för min inre syn – så till den grad att de till slut hade tagit sig detta explosiva uttryck.¹²²

Då den naturliga manligheten beskrivs på detta raljerande sätt synliggörs den sociala struktur som bestämmer traditionella könsrollsmönster som något inlärt. Illusionen av en biologisk, medfödd könsidentitet avhöljs nämligen och förkastas genom att överdriften helt saknar övertygelse, på samma sätt som ironin är uppenbar då Carin Holmberg syrligt resonerar omkring hur den manliga genetiken påstås betinga ett intresse för motorfordon.¹²³ Detta vittnar om att en konstruktivistiskt feministisk hållning antas i *Det hemliga namnet*.

Vidare har den raljerande tonen som följd att trovärdigheten i förgrundsfigurens skuldbeläggande av sig själv urholkas. Genom de sarkastiska formuleringar som används, markeras nämligen att det är orimligt att det på ett direkt sätt skulle vara hans moders fel då en vuxen man slår sin partner:

[...] jag borde ha fostrat honom till en duglig dubbelnatur: en hyperkänslig, fantasifull, mjuk man som samtidigt kunde använda sin Instinktiva Manliga Aggression som kreativt bränsle.

Ja, jag skulle genast tala om för honom att det som hade hänt var mitt fel. Det var jag som hade misshandlat Cleo; den perversa Modersarmen hade utdelat slagen. Det var min första tanke.¹²⁴

I *Mäns våld mot kvinnor* understryker också Eliasson det självmotsägande i att låta kvinnan bära skulden för att mönster av våldsamt beteende inom familjen överförs från föräldrar till barn. Hon fastslår att det är den som utdelat slagen som bär det huvudsakliga ansvaret för sitt agerande.¹²⁵ Även Betty Friedan tar modern i försvar mot den tendens som härrör från 1900-talets populärpsykologi att lägga skulden för alla avvikelser i utvecklingen och funktionssvårigheter hos såväl barn som vuxna på deras mödrar.¹²⁶

¹²² Edelfeldt, 1999, s. 87

¹²³ Holmberg, 1996, s. 33

¹²⁴ Edelfeldt, 1999, s. 87

¹²⁵ Eliasson, 1997, s. 225, 230

¹²⁶ Friedan menar att det är omöjligt att lägga hela ansvaret för barnets eventuella fysiska eller mentala ohälsa på en person som själv ofta hållits tillbaka i sin mänskliga utveckling, men som ändå traditionsenligt ges huvudansvaret för barnets uppfostran. När kvinnan tillåts bli en fullständig människa skulle sådana problem kunna undvikas hävdar hon. Kvinnan skulle nämligen som en fri och självförverkligad individ vara en mycket bättre förebild för barnet, samtidigt som hon skulle ha andra mål i livet och inte längre behöva överösa barnet med överdriven uppmärksamhet och oro. Friedan, 1963, s. 197

Kärlekspartnern

Den tredje aspekt av huvudpersonens liv som skall undersökas mer utförligt, nämligen hennes roll som kärlekspartner, tangerar till stora delar det närmast föregående avsnittet på så vis att den innefattar hur protagonisten som ung kvinna och nybliven moder blev slagen av fadern till barnet:

”Fattar du inte”, säger hon med skälvande, behärskad röst, ”att det är precis för att du är sån här som jag hittar på orsaker för att hålla mig borta? Och Seb? Varför tror du vi är hemma så lite som möjligt? Okej, jag kanske har sagt att jag ska på städjobb nån gång när jag bara ville bort.”

”Du erkänner att du har ljugit?”

”Ja”, viskar hon, ”men jag gjorde inget annat än att sitta i en park med honom. Bara för att få komma bort.”

[---] Och så slår han plötsligt, hårt, mot hennes ansikte.¹²⁷

En konsekvens av att dessa scener – där sonen som liten således exponeras för en miljö där han befinner sig i direkt anslutning till det våld som förekommer mellan föräldrarna – interfolieras med de scener där han själv som vuxen har slagit sin flickvän, är att våldsamt beteende åskådliggörs som socialt inlärt och reproduktivt.¹²⁸ Eliasson pekar nämligen på hur barnet påverkas negativt av att växa upp i en situation där modern blir slagen, dels för att föräldrarna som en följd av problemen i sin relation inte förmår fullgöra sitt ansvar som vuxna och dels för att våld inom familjen utgör en dålig förebild för barnet. Det förekommer att barnet lär sig att acceptera våldsamt beteende och i vissa fall själv upprepar samma mönster som vuxen.¹²⁹ Detta kan således vara en bakomliggande orsak till att våld mot kvinnor reproduceras, även om det naturligtvis inte är en ursäkt för att rättfärdiga våldsamt beteende.

En andra feministiskt främjande effekt av den ovan citerade scenen är att den förstående och förlåtande attityd undviks, som Eliasson hävdar finns i det patriarkala samhället gentemot män som misshandlar.¹³⁰ Att huvudpersonen ljugit för mannen hon lever med är nämligen inte en omständighet som omtalas för att ursäkt eller förringa det våld han utsatt henne för, utan hans agerande beskrivs med oförvanskad realism. Även Eliasson förklarar konsekvent att kvinnans beteende, oavsett hur provokativt eller lögnaktigt hon må ha agerat, aldrig kan rättfärdiga en integritetskränkning som misshandel.¹³¹

Bortförklaringar som syftar på kvinnans oförsiktighet eller dåliga omdöme samverkar enligt Eliasson i många fall med att de inblandade parterna anger alkohol eller narkotikamissbruk som en inverkan faktor.¹³² På denna punkt

¹²⁷ Edelfeldt, 1999, s. 90-91

¹²⁸ Edelfeldt, 1999, s. 85-93

¹²⁹ Eliasson, 1997, s. 214-216

¹³⁰ För att undvika att behöva ompröva sin patriarkala världsbild menar Eliasson att människor ofta omedvetet skuldbelägger den kvinna som blivit utsatt för misshandel genom att säga att hon valt fel man eller att hon har betett sig olämpligt på något sätt; att hon provocerat mannen eller gjort honom svartsjuk till exempel. Lösningen på problemet med mäns våld mot kvinnor blir då att kvinnan bör lära sig att vara försiktigare – att hon bör akta sig för att försätta sig i farliga situationer – inte att mannen behöver ändra sitt våldsamma beteende. Eliasson, 1997, s. 35-37

¹³¹ Eliasson, 1997, s. 148-150

¹³² Eliasson, 1997, s. 186

konstrueras också i *Det hemliga namnet* en standardiserad situation med droganvändning i bakgrunden.¹³³ Trots att denna omständighet på intet sätt syftar till att reducera mannens ansvar, bidrager den ändå till att befrämja en stereotyp föreställning om att det endast är missbrukande män som slår.

Romantexten exponerar emellertid ytterligare ett motiv till att en kvinna i det patriarkala samhället kan försättas i en belägenhet där mannen hon lever tillsammans med och litar på slår henne, nämligen att rådande samhällsideal driver fram en kvinnobild som föreställer en evigt mild och fördragsam madonna:

Det fanns i mig en mycket stark och primitiv önskan att han borde vara död, bortsopad från jordens yta, medan en annan, svårutrotlig vilja, med sin källa i flickböcker och helgonlegender, gick ut på att den spetälskes sår borde kyssas och att den som slagit mig på den ena kinden även borde erbjudas att ta en rejäl tugga av den andra.¹³⁴

Då frontfiguren således i retrospekt gör satir av hur den föreskrivna myten om kvinnan frambringar en vilja hos henne att förlåta det inträffade, att avfärda det som betydelselöst, och dessutom att villigt låta sig utsättas för samma kränkning av sin självständighet på nytt, rämnar det sken av ansvarsfrihet för det förefintliga kvinnoidealet som samhället innesluter sig i.

I denna analys av huvudpersonens roll som partner till en man som mishandlade henne åskådliggörs följaktligen hur hon tvingas underkasta sig samma mönster av kontroll och förtryck som de ofria kvinnorna hon kontrasterades emot i inledningen av romanen. På detta sätt skapas en asynkron och problematiserad bild av den modernt frigjorda kvinnan, vilken bidrager till att illustrera att det oberoende kvinnor hittills vunnit är långt ifrån tillräckligt. I nästa avsnitt kommer därför en granskning att göras av den lösning som presenteras i *Det hemliga namnet* på jämställdhetsproblematiken i relationen mellan män och kvinnor.

¹³³ Edelfeldt, 1999, s. 88

¹³⁴ Edelfeldt, 1999, s. 104

Det ojämställda förhållandet som blev jämställt

Hunden och Ängeln

För att närmare studera den kontrast mellan olika typer av maktbalans i nära relationer mellan kvinnor och män som skapas i *Det hemliga namnet*, ska en analys först göras av ett av de destruktiva förhållanden som huvudpersonen reduplicerar i romanens första hälft. Dessa relationer karaktäriseras nämligen också då de inte är utpräglade misshandelsförhållanden av en ojämställdhet som blir synlig främst genom de *asymmetriska rollövertaganden* som frontfiguren accepterar att göra. Termen förklaras av Holmberg som den sociala praktik i nära relationer som ger kvinnan rätt att visa mannen kärlek och omsorg, och mannen rätt att emottaga detta utan att förväntas ge tillbaka i lika stor omfattning som han erhåller.¹³⁵ Då kvinnan således i högre utsträckning än mannen bemödar sig om att se till den andres behov och sätta sig in i dennes belägenhet, överordnas hans önskingar hennes.

Ett exempel på hur detta asymmetriska rollövertagande gestaltas i Edelfeldts roman står att finna i den situation som uppstår när huvudpersonen förälskar sig i en betydligt yngre man. I sin blinda beundran idealiserar hon honom och upphöjer honom till Ängel, i förhållande till vilken hon själv är en föraktlig och ovärdig Hund. För att få befinna sig i ängelns närhet är hon beredd att utstå vad som helst; att bli förolämpad och illa behandlad, att få hela sin självkänsla omintetgjord:

[...] inte bara över hur han hade behandlat mig utan också över något inom mig som var sjukt, förvänt, något som ville stå ut med att bli smutsat och illa behandlat, något som ville kriga och straffa; något litet, misshandlat och övergivet som inte hade lärt sig några rätta vägar, som sökte sig till sumpmark och ville bygga en helgedom där; söka guld där, söka änglar där. Änglar som sårade och log, inte människor.¹³⁶

Istället för att replikera då hon blir kritiserad och kränkt – då hennes ängel yttrar sig nedsättande om hennes kroppsomfång eller hennes ålder – står hon mållös och absorberar hans ord:

Jag sa ingenting, jag bara teg. Jag sa ingenting om att han själv inte var perfekt, ingenting om att jag undrade om han möjligen njöt av att plåga mig lite. Ingenting om att hans egen identitet och självförtroende kanske var väldigt svaga.

Det enda och allt överskuggande var att jag var ratad, jag var fel, mina rynkor äcklade honom, och hans stora upphetsning inför mig hade tydligen liknat vad man känner inför en freakshow: ligg med Feta Damen, Världens Äldsta Nu Levande Kvinna.

Var var nu alla mina heliga löften om att älska mig själv, min kropp, min själ, min livserfarenhet?¹³⁷

Som en följd av att hon erbjuder honom positiv bekräftelse men accepterar att bli behandlad respektlöst och oengagerat i gengäld, tillfaller det känslomässiga

¹³⁵ Holmberg, 1993, s. 76

¹³⁶ Edelfeldt, 1999, s. 176

¹³⁷ Edelfeldt, 1999, s. 174-175

övertaget i relationen honom. I Holmbergs tidigare omtalade avhandling *Det kallas kärlek* konstateras samma asymmetriska rollövertagande bland de par som ingick i studien:

Det är möjligt för honom att vara mer sparsam med sin bekräftelse av henne och ändå vara garanterad bekräftelse själv. Hon kan önska sig mer spegling av honom men hon kan inte kräva det. Detta synliggör tesen att kvinnor har rätt att ge till män och män har rätt att ta emot utan att ge tillbaka.¹³⁸

På dessa skilda sätt att visa varandra kärlek och omsorg applicerar Holmberg sedan kategorierna *kontinuitet* och *diskontinuitet*, som illustrerar att det klassiskt kvinnliga sättet att bry sig om någon inte bara involverar en större mängd ömhetsbevis och omvårdande handlingar, utan att dessa också utförs mer fortlöpande. Mannens sätt att visa kärlek och omsorg kommer därmed att betraktas som varande något utöver det ordinära. Att ge respektive att förvägra den andre uppmärksamhet kan sedan på ett direkt plan kopplas till kvinnans underordning respektive mannens överordning i relationen fastslår Holmberg.¹³⁹

Betty Friedan identifierar problemet med denna obalans mellan kvinnan och mannen beträffande både förväntningarna på och förverkligandet av en hög grad av närhet och gemenskap i förhållandet, som varande ett resultat av att kärleksrelationen för kvinnor definieras som en fullständig sammansmältning mellan två individer.¹⁴⁰ Indoktrinerandet av denna uppfattning förklarar således varför huvudpersonen i *Det hemliga namnet* till en början inte opponerar sig emot att de förhållanden hon inleder inte grundas på ett jämställt givande och tagande. Istället strävar hon envist på, övertygad om att det är så som det måste vara i en kärleksförbindelse.

Mötet med människan

Det feministiska kärleksideal som introduceras i *Det hemliga namnet*, förverkligas när huvudpersonen möter en man som arbetar i en antikaffär som hon besöker en dag. Tillsammans med honom utvecklar hon en relation präglad av förståelse och ömsesidig respekt; ett frikostigt samspel där hon upplever sig tillräckligt bekräftad för att våga sätta gränser omkring och värna om det som är hennes personliga utrymme:

Först då upptäcker jag att någonting tagit fäste inom mig som skulle kunna kallas... lycka? Får man använda ett sådant ord?

Ett slags lugn i alla fall; en spinnande välbehagskänsla. Inte det delirium som mötet med änglar skapar. Dock definitivt en känsla av ljuvlighet och av längtan, till och med åtrå. Men också, och förvånande nog, en belåtenhet över att nästa träff inte blir förrän om en dryg vecka.¹⁴¹

¹³⁸ Holmberg, 1993, s. 139

¹³⁹ Holmberg, 1993, s. 157-159

¹⁴⁰ Friedan, 1963, s. 313

¹⁴¹ Edelfeldt, 1999, s. 249

Förhållandet mellan frontfiguren och mannen i antikaffären grundas således ej på att någon står i en beroendeställning till den andre eller på att en maktkamp pågår emellan dem, utan det baseras på mellanmänsklig generositet. Slutsatsen som huvudpersonen drar av detta summeras i kärnmeningen: ”Upprepa nu denna läxa: Av Ett Möte Blir Ingenting Fruktbart Om Man Inte Kan Se Varandra Som Människor.”¹⁴²

Lärdomen att se varandra som människor innebär således att rollövertagande och bekräftelse bör ske reciprokt och av båda parter fria vilja, ett kärleksideal som stämmer väl överens med det som Betty Friedan förespråkar i *The feminine mystique*. Som motsats till den traditionella definitionen av ett förhållande som varande en totalitär samvaro som utplånar all individualitet, presenterar Friedan nämligen en annan slags relation som bygger på föreningen mellan två autonoma individers självständigheter. Denna kärleksförbindelse skulle då komma att präglas av spontanitet, ärlighet, intimitet och trygghet.¹⁴³

Även Simone de Beauvoir framför i *Le deuxième sexe* den frivilliga gemenskapen mellan två oberoende personer som grunden för den autentiska kärleksrelationen:

L'amour authentique devrait être fondé sur la reconnaissance réciproque de deux libertés; chacun des amants s'éprouverait alors comme soi-même et comme l'autre; aucun n'abdiquerait sa transcendance, aucun ne se mutilerait; tous deux dévoileraient ensemble dans le monde des valeurs et des fins. Pour l'un et l'autre l'amour serait révélation de soi-même par le don de soi et enrichissement de l'univers.¹⁴⁴

[Den autentiska kärleken måste vara grundad på det ömsesidiga erkännandet mellan två friheter. Var och en av de älskande kommer då att erfara sig som sig själv och som den andre: ingen skulle avstå från sin transcendens, ingen skulle stympa sig; tillsammans kommer de att avtäckta världen och mål i världen. För båda två blir kärleken ett blottläggande av det egna jaget genom givandet av sig själv och en väg till ett rikare universum.]¹⁴⁵

I ett förhållande som på återgivet sätt utgår ifrån två självständiga människor som förenas utan att begränsa varandra, menar Beauvoir således att de enskilda individerna som ingår i relationen genom varandra kan leva ett fullkomligare liv. Relationen hjälper dem då till bättre självkänedom och ger dem en komplexare förståelse för världen. Också i *Det hemliga namnet* illustreras den rikare tillvaro som huvudpersonen avtäcker genom sin samvaro med mannen som hon träffat i antikaffären, något som hon erfar som att ett levande skeende har tagit fäste i hennes inre:

Och han ska vakna snart och se på mig, forskande, oroligt och somt ska han förstå och somt inte, liksom jag, och det ska knaka i oss, av de ljusa och mörka skeden som pågår i våra själar och tankar och kroppar när vi fortsätter att försöka begripa denna värld, detta liv...

¹⁴² Edelfeldt, 1999, s. 147

¹⁴³ Friedan, 1963, s. 323-324

¹⁴⁴ Beauvoir, 1949b, s. 571

¹⁴⁵ Beauvoir, 2002, s. 774

...det ska knaka och brista och frysa och tina, och ibland dansa, ibland krypa, ibland domna men fortfara att nosa sig fram, som det levande gör [...] Jag heter jag; som du.¹⁴⁶

Emedan detta i allt väsentligt alltså är ett viktigt steg på vägen mot en mer jämställd kärlek, är inte hela problemet med huvudpersonens relativa underordning i hennes nära förhållanden med män löst i och med att hon inte längre involverar sig med någon som behandlar henne illa. Kvarstår gör exempelvis den svårighet som uppstår då hon alltjämnt överlåter bestämmanderätten över alla beslut som rör den gemensamma relationen till mannen och förbehåller sig själv positionen som den som viljelöst låter sig släpas med.¹⁴⁷

Den feministiska strävan är således ett pågående projekt såväl i Edelfeldts romantext som i det verkliga livet, ett målmedvetet arbete som emellertid inte låter sig färdigställas i en handvändning då genussegregeringen genomsyrar människors sociokulturella verklighet på alla nivåer. Att den kvinnliga underordningen problematiseras utifrån ett feministiskt synsätt i *Det hemliga namnet* kan emellertid fastställas i detta kapitel.

¹⁴⁶ Edelfeldt, 1999, s. 339

¹⁴⁷ Se ovan s. 20-22

Simone de Beauvoirs kompromiss

Så långt har undersökningens fokus alltså varit i vilken omfattning Inger Edelfeldts roman *Det hemliga namnet* kan kopplas dels till en existentiell tankemodell och dels till ett feministiskt projekt. Att det finns en tydlig ansats till att problematisera den moderna jämställda kvinnans egentliga grad av frihet kan konstateras, främst genom det sätt på vilket de nära relationerna mellan män och kvinnor elaboreras och utvecklas i romanen. Den existensfilosofiska tolkningslinjen är emellertid inte lika tydlig och obruten texten igenom, vilket är ett resultat av att två av Sartres mest centrala punkter i *L'être et le néant* har övergivits i *Det hemliga namnet*: för det första tanken att människan MÅSTE förverkliga sin transcendens och för det andra föreställningen att all gemenskap är omöjlig.

Baserat på de utgångspunkter som den tidigare forskningen om Simone de Beauvoirs författarskap givit, är hypotesen att det finns ett samband mellan dessa två tankemodeller – den existentiella och den feministiska – och deras förenlighet i en och samma text. För att vidare pröva denna linje och förklara orsakerna till att de specifika grundbegrepp inom existentiellismen som angives ovan har övergivits, kommer omständigheterna kring Beauvoirs försök att utveckla en existentiell feminism att åskådliggöras och anknytas till Edelfeldts roman. Beauvoir konfronterades nämligen med samma antagonism som präglar *Det hemliga namnet* då hon sökte förena dessa två tanke-traditioner, något som alltså varit föremål för tämligen omfattande forskning. Toril Moi skriver exempelvis i *Simone de Beauvoir: the making of an intellectual woman*:

At one level, then, this passage provides an interesting example of the contradictions generated by Beauvoir's existentialist feminism: while thoroughly aware of the social conditioning of women's lives, Beauvoir's philosophy obliges her to argue for the individual's free choices. She must, then, at once present her vocation as the consequence of her own independent desire to write novels, *and* indicate that women under patriarchy, however brilliant they are, are unlikely to become great philosophers in the traditional mould.¹⁴⁸

Den spänning i Beauvoirs författarskap som Moi syftar på i ovanstående passus är således av såväl ideologisk som empirisk karaktär, även om endast den förra aspekten kommer att vara av betydelse i denna uppsats.¹⁴⁹ Detaljerna kring de kompromisser Beauvoir tvingades göra för att genomdriva en existentiell feminism och de uttryck dessa jämkningar tar sig i ett verk som *Le deuxième sexe*, samt hur problematiken kan korreleras med *Det hemliga namnet*, är alltså spörsmålet för det kapitel som följer.

¹⁴⁸ Toril Moi, *Simone de Beauvoir: the making of an intellectual woman*. Oxford, 1994, s. 34

¹⁴⁹ Redan under sin tid som filosofistudent vid Sorbonne avgjorde Beauvoir att Sartre var den bättre filosofen av de två, varför hon själv kom att ägna sig åt författaryrket och överlät den filosofiska gärningen till honom. Att denna nedvärdering av den egna skickligheten som filosof skulle ha haft något att göra med att Sartre var man och hon själv kvinna förnekade Beauvoir emellertid. Hon menade tvärtom att hon gjort denna bedömning helt objektivt och att Sartre inte på något sätt varit privilegierad som man. Moi, 1994, s. 15-19

Kvinnans sfär: immanensen

I Sartres existentialism är, som fastställts, tanken om människans transcendens central, vilken innebär att människan måste förverkliga sig själv genom projekt i världen. Detta krav att uppfylla sitt mål som varande har emellertid kvinnor traditionellt haft svårt att realisera, då världen tillhört männen och de själva varit hänvisade till hemmet. Beauvoir skriver om transcendensen:

Toute doctrine de la transcendance et de la liberté subordonne la défaite du mal au progrès vers le bien. Mais la femme n'est pas appelée à édifier un monde meilleur; la maison, la chambre, la linge sale, le parquet sont des choses figées: elle ne peut qu'indéfiniment expulser les principes mauvais qui s'y glissent.¹⁵⁰

[Varje lära om transcendens och frihet sätter uppnåendet av det goda framför förgörandet av det onda. Men kvinnan är inte kallad att bygga en bättre värld; hemmet, rummet, smutsvätten och parkettgolvet är fasta ting; hon kan endast oupphörligt fördriva de dåliga principer som smyger sig in i dem.]¹⁵¹

Av ovanstående citat kan utläsas att handlingar som leder till utveckling eller förändring av livsvillkoren kallas transcendentia, medan sysslor som avser att upprätthålla eller reproducera befintliga värden är *immanenta*. Matlagning, städning, klädvård och barnuppfostran är följaktligen inte projekt genom vilka människan kan realisera sig själv. Det första problemet för den kvinna som önskar införliva ett existentialistiskt tankesätt är alltså att det hemarbete hon av tradition finner sig hänvisad att utföra anses immanent.¹⁵² Hon har därför en reellt mindre möjlighet att leva det autentiska liv som Sartre förespråkar, men att söka överskyla de tillkortakommanden hon upplever gentemot männen med dessa omständigheter är inte tillåtet i Sartres existentialism. Det vore ond tro.

Denna tydliga distinktion i bestämmandet och värderandet av klassiska manliga respektive kvinnliga sysslor noterar också Eva Gothlin, då hon betraktar kvinnans förutsättningar att stiga utanför den angivna ramen och realisera sig själv som transcendens:

I patriarkala samhällen bestäms kvinnan framför allt som *immanens*, vilket betyder att den kvinna som betar sig *transcendent* är okvinnlig, eftersom den kvinna vars beteende inte motsvarar Kvinnomyten betecknas som okvinnlig.¹⁵³

I denna form av dubbel bestraffning som möter den kvinna som söker antaga existentialismens doktrin – hon är inautentisk som kvinna om hon lever

¹⁵⁰ Beauvoir, 1949b, s. 265-266

¹⁵¹ Beauvoir, 2002, s. 527

¹⁵² Beauvoir påpekar emellertid att dessa svårigheter att förverkliga sin transcendens inte enbart drabbar kvinnor utan även en stor grupp män. Många av de yrken som står till buds för män i arbetarklassen, såväl som för män i medelklassen, präglas nämligen också av monoton och upprepande av dagliga åligganden. De torde dock, i Beauvoirs värdering, besitta en mer vittgående potential att omforma sin situation, varför hon förklarar dessa mäns oväsentlighet som självväld. Gothlin invänder mot denna anmärkning och anser att den är alltför överseende i sin kritik av arbetarklassens inskränkta levnadsvillkor, se Gothlin, 1991, s. 327. Beauvoir hade emellertid en stark tilltro till marxismens potential att befria arbetaren ur hans förtryck och hävdar att arbetaren kan ställa sig över det medelmåttiga och repetitiva genom ett politiskt engagemang. Beauvoir, 1949b, s. 511

¹⁵³ Gothlin, 1991, s. 251

transcendent och inautentisk som människa om hon inte gör det – begynner de predikament som författare som Edelfeldt och Beauvoir står inför att framträda.¹⁵⁴

Moi konkluderar att resultatet av denna analys är att Sartres existentialism är en sexistisk filosofi, trots att den ursprungliga avsikten var att skapa ett könsneutralt system. Att varje subjekt äger en förmåga att agera autentiskt är nämligen en av grundförutsättningarna. I denna slutsats förbiser Sartre emellertid reella genusskillnader, påpekar Moi, vilket medför att han indirekt argumenterar som vore varje tänkande subjekt en man.¹⁵⁵

Kvinnans hänvisning till immanensen återspeglas i *Det hemliga namnet* i en tidigare citerad passage, där huvudpersonen liknar sin tillvaro vid en låtsas-existens; ett dockskåpsliv så förkrympt att det ryms i en liten ask:

Den känslan – av att livet är lagom stort och att man, även om man kanske inte är helt nöjd med sakernas tillstånd, finner sig tillrätta i det (*här*, i den här asken lägger jag dockan mig själv, och *här* är dockans kläder och hennes lilla frukost och hennes lilla dag och svårare är det inte och dra nu ner dockrullgardinen och sov gott, för idag har du målat en nästan bra docktavla. [---])

Ja, alltså, när man har invagat sig i den där stämningen av mild hemtrevlighet, som inte utesluter ett slags glädje och sorg och allt möjligt mänskligt, men som bygger på just den där upplevelsen av hanterlighet; när man alltså lyckats invagga sig i en så praktisk stämning, då kan det kännas som om den är själva livet.¹⁵⁶

När detta stycke analyserades med Sartres existentialism som tankemodell konkluderades att protagonisten genom detta stillastående tillstånd faller i ond tro och att ansvaret för detta är hennes eget.¹⁵⁷ Vid en feministisk läsning av samma passus blir emellertid resultatet ett helt annat. Citatet markerar då hur huvudpersonen upplever sig själv instängd i en existens uppbyggd av innehållslösa kulisser, där inget hon företar sig har någon reell betydelse; en tillvaro där allt är på låtsas. Med hjälp av dockskåpsmetaforen illustreras således hur frontfiguren inte känner någon delaktighet i verkligheten; att den ombonade hemtrevlighet som omger henne inte är ett liv i världen, trots att hon lockas att tro det. Istället präglas hennes liv av ett ständigt återupprepande av tillvaron i sin litenhet; i sin milda immanens.

Denna feministiskt kritiska liknelse, där huvudpersonens livsvillkor som kvinna framställs som dockans i miniatyrhuset, stämmer väl överens med Beauvoirs analys av hur kvinnor traditionellt förvisats till hemmet:

[...] ils visaient non la conquête de l'avenir et du monde mais la conservation paisible du passé, le *status quo*. Une médiocrité dorée sans ambition ni

¹⁵⁴ ”I receptionen av Beauvoirs verk och person är en vanlig kommentar att hon är manlig – och den kommentaren används alltid som en kritik.” Björk, 1996, s. 212-213

Också Moi beskriver hur denna dubbla bestraffning drabbade Beauvoir, då hon å ena sidan kritiserades för att som kvinnlig författare vara alltför manligt orienterad då hon skrev om politik, och å andra sidan också kritiserades för att vara alltför kvinnligt narcissistisk då hon skrev om privata ämnen, Moi, 1990, s. 34

¹⁵⁵ Moi, 1994, s. 128

¹⁵⁶ Edelfeldt, 1999, s. 231-232

¹⁵⁷ Se ovan s. 18

passion, des jours qui ne mènent nulle part et qui indéfiniment se recommencent, une vie qui glisse doucement vers la mort sans se chercher de raisons, [...] ¹⁵⁸

[Deras mål var inte att erövra framtiden och världen utan att tryggt bevara det förgångna, att upprätthålla *status quo*. En gyllene medelmåttighet utan vare sig ambitioner eller passioner, dagar som inte leder någon vart och som upprepas i det oändliga, ett liv som mjukt glider mot döden utan att fråga varför.] ¹⁵⁹

Kvinnan är således inte liksom mannen inbjuden att delta i den offentliga världen, utan förväntas blott lägga dag efter dag av vardagliga hushållsbestyr och fridsam immanens i små ändamålsenliga askar. Detta gör att hennes förutsättningar att leva transcendent sett ifrån ett feministiskt perspektiv inte är desamma som mannens.

Innan de strategier som presenteras i *Le deuxième sexe* och *Det hemliga namnet* för att komma tillrätta med detta predikament kan jämföras, måste emellertid först det faktum utredas att huvudpersonen i Edelfeldts roman aklimatiserar sig i det immanenta tillståndet trots att hon inte finner någon tillfredsställelse i det. Varför hon alltså upprepar detta traditionellt kvinnliga könsrollsmönster kommer alltså att undersökas i följande avsnitt, som avhandlar vem som bär skulden till att kvinnan inte äger tillträde till transcendenten.

¹⁵⁸ Beauvoir, 1949b, s. 256

¹⁵⁹ Beauvoir, 2002, s. 519

Att definiera verkligheten

Att kvinnan således finner sig kluven mellan två institutioner – en kvinnlig erfarenhetsvärld som hänvisar henne till immanens och en manlig värderingsprincip som förespråkar transcendens – beror enligt Beauvoir på att rätten att definiera verkligheten i det patriarkala samhället tillfaller den överordnande; mannen. Genom att med detta definitionsföreträde skapa en bild av kvinnan som immanent kan hon kvarhållas i en improduktiv ställning och förhindras att förverkliga sin transcendens. I *Le deuxième sexe* benämns denna konstruktion av feminiteten *myten om kvinnan*:

Ainsi le paternalisme qui réclame la femme au foyer la définit comme sentiment, intériorité, immanence; [---] Peu de mythes ont été plus avantageux que celui-ci à la caste maîtresse: il justifie tous ses privilèges et l'autorise même à en abuser.¹⁶⁰

[Således definieras kvinnan av den paternalism som kräver att hon ska stanna hemma som känsla, innerlighet och immanens, [---] Få myter har varit mer fördelaktiga för den härskande kasten än denna; den rättfärdigar alla dess privilegier och tillåter till och med att de missbrukas.]¹⁶¹

Genom denna kvinnomyt, som föreskriver vilka kvalitéer en så kallad riktig kvinna innehar, skapas alltså en samhällelig förväntan; ett krav på att den enskilda individens beteende skall följa en standardiserad förlaga. Den kvinna som bryter mönstret ådrager sig ett socialt stigma:

Ainsi, à l'existence dispersée, contingente et multiple *des femmes*, la pensée mythique oppose l'Éternel Féminin unique et figé; si la définition qu'on donne est contredite par les femmes de chair et d'os, ce sont celles-ci qui ont tort: on déclare non que la Féminité est une entité, mais que les femmes ne sont pas féminines.¹⁶²

[Det mytiska tänkandet sätter således det Evigt Kvinnliga som något unikt och orörligt mot *kvinnornas* splittrade, kontingenta och mångfaldiga existenser; om den definition man ger av Kvinnligheten motsägs av hur kvinnor av kött och blod uppträder, är det dessa som har fel: man hävdar då inte att Kvinnligheten är ett begrepp, utan att kvinnorna inte är kvinnliga.]¹⁶³

Vad som åskådliggörs i ovanstående citat är att de internaliserade föreställningar om feminiteten som patriarkatet konstruerat anses mer trovärdiga, menar Beauvoir, än feminiteten hos den konkreta kvinna som avviker ifrån normen. Att särskilja sig från det som betraktas som konventionellt medför i regel att individen förlorar samhällelig eller privat prestige; att hon kommer att betraktas som okvinnlig. Detta är ofta skäl nog att välja att inordna sig enligt modellen och avstå ifrån att förverkliga sin transcendens.

I det följande redovisas de två orsakskedjor som Beauvoir i *Le deuxième sexe* förklarar vara det som ligger till grund för att detta tolkningsföreträde av verklighetens beskaffenhet givits och fortfar att tillerkännas mannen.

¹⁶⁰ Beauvoir, 1949a, s. 397-398

¹⁶¹ Beauvoir, 2002, s. 309

¹⁶² Beauvoir, 1949a, s. 395

¹⁶³ Beauvoir, 2002, s. 307

Mannens förtur som människa

Det första skälet Beauvoir anger till att mannen har erhållit och fortfarande innehar rätten att definiera kvinnors och mäns gemensamma verklighet, är att i det patriarkala samhället betraktas mannen företrädesvis som människa. Vad detta implicerar är att klassiska manliga karaktärsegenskaper betraktas som neutralt mänskliga och beskrivs i övervägande positiva termer, vilket medför att stereotypa kvinnliga kvaliteter är avvikande och negativa. Beauvoir skriver:

En effet, l'homme représente aujourd'hui le positif et le neutre, c'est-à-dire le mâle et l'être humain, tandis la femme est seulement le négatif, la femelle. Chaque fois qu'elle se conduit en être humain, on déclare donc qu'elle s'identifie au mâle.¹⁶⁴

[Idag representerar faktiskt mannen det positiva och det neutrala, det vill säga hanen och den mänskliga varelsen, medan kvinnan endast är det negativa, honan. Varje gång hon uppträder som en mänsklig varelse förklarar man således att hon identifierar sig med mannen.]¹⁶⁵

Detta företräde har sedan införlivats i människors tänkande i så hög grad att ojämlikheten blivit osynlig – att de fördelar män åtnjuter kommit att tagas för givna, som en naturlig följd av att de är mer kompetenta som människor – varför detta mönster sedan okritiskt reproduceras från en generation till nästa.¹⁶⁶

I *Det hemliga namnet* problematiseras osynliggörandet av mannens förtur att tolka världen i en scen där huvudpersonen minns en episod i ett av sina tidigare förhållanden:

”Du kan aldrig låta nånting vara som det är”, sa Ordentlige Håkan också.

Och först många år senare insåg jag vad som var så absurt (enligt min mening!) i det han sa.

Nämligen att han trodde att han visste vad som är verklighetens natur: *han* visste det!

[---] Men det är klart; man måste komma överens om något slags gemensam ”verklighet” om man ska leva tillsammans.

Frågan är bara vem som ska definiera den.¹⁶⁷

Protagonisten noterar således att hon först långt efteråt förstod att hennes partners föreställning om tillvarons beskaffenhet gavs prioritet framför den hon själv konstruerat, och att han därför ansåg sig berättigad att kritisera det ifrågasättande förhållningssätt hon valt. Genom att framställa hennes kontemplativa sinne som överdramatiskt, kunde han nämligen i en och samma ordvändning både nedvärdera hennes beteende och samtidigt framhålla sitt eget agerande

¹⁶⁴ Beauvoir, 1949b, s. 195

¹⁶⁵ Beauvoir, 2002, s. 469

¹⁶⁶ I *Le deuxième sexe* formulerar Beauvoir denna tankegång då hon belyser att tolkningen av världen är mannens, men att denna interpretation sedan förbyts och blir till objektiv realitet. Nina Björk förklarar i *Under det rosa täcket* hur detta osynliggörande exekveras: ”Vi ser inte fel, vi ser blott världen som den blev oss given och i den gåvan ingick en syn där män inte som *kön* har vissa privilegier, utan blott som kompetenta könlösa *individer*. Detta är vår verklighet, vår berättelse, vår osynlighet.” se Björk, 1996, s. 168. Beauvoir konstaterar därför att patriarkatet i en mening är ett självträffande system. Beauvoir, 1949a, s. 244

¹⁶⁷ Edelfeldt, 1999, s. 119

som förebildligt; som ett neutralt värderat bättre mänskligt förhållningssätt. I denna passage i *Det hemliga namnet* synliggörs alltså den maktobalans som föreligger i en relation där kvinnan frångått befogenheten att själv skilja rätt från fel.

Att huvudpersonen inte exponerade denna obalans i maktfördelningen mellan sig själv och partnern i ett initialt skede, trots att den uppenbarligen besvärade henne då hon funderat på episoden i flera år, kan förklaras av att hon härleder deras inbördes skillnader till det personliga planet.¹⁶⁸ Detta innebär att hon väljer att betrakta hans egenrättfärdiga rationalitet som en konsekvens av deras olika personligheter, inte som en följd av en patriarkal samhällsstruktur. När jämställdhetsproblemet förflyttas till det personliga planet på detta sätt, förankras stereotypa patriarkala könsroller i individernas personligheter och blir därmed osynliga.¹⁶⁹ Mannen blir en mer kompetent individ med större kunskaper om livets villkor och därmed med befogenhet att tillrättvisa kvinnan.

Det minsta möjliga motståndets väg

Den andra orsaken till patriarkatets fortbestånd som Beauvoir framför är kvinnans medskyldighet. Istället för att välja sin transcens, i den mån detta är möjligt, faller kvinnan för frestelsen att välja det minsta möjliga motståndets väg; att viljelöst låta sig inordnas i inautenticiteten. Beauvoir konkluderar:

L'homme-suzerain protégera matériellement la femme-lige et il se chargera de justifier son existence: avec le risque économique elle esquivé le risque métaphysique d'une liberté qui doit inventer ses fins sans secours. En effet, à côté de la prétention de tout individu à s'affirmer comme sujet, qui est une prétention éthique, il y a aussi en lui la tentation de fuir sa liberté et de se constituer en chose.¹⁷⁰

[Mannen-herren erbjuder kvinnan-vasallen materiellt beskydd och han åtar sig att berättiga hennes existens; tillsammans med den ekonomiska risken undslipper hon den metafysiska risken i en frihet som måste uppfinna sina mål utan hjälp. Vid sidan av varje individs anspråk på att hävda sig som subjekt, vilket är ett etiskt anspråk, finns det i själva verket också inom individen en frestelse att undfly friheten och bli ett ting.]¹⁷¹

Att vara delaktig i sin underordning är för kvinnan således detsamma som att vara i ond tro. Beauvoir förklarar att kvinnan emellertid inte subordinerar sig blott för att fly sitt ansvar att förverkliga sig som människa, utan historiskt sett har hennes enda legitima tillträde till världen tvärtom varit det som den äkta mannen givit henne. Hennes beroende av mannen kommer således inte av att

¹⁶⁸ Edelfeldt, 1999, s. 118-119

¹⁶⁹ Björk åskådliggör nödvändigheten i att genomföra denna förflyttning av maktobalansens ursprung till det personliga planet för att dölja det strukturella jämställdhetsproblemet. Vidare påvisar hon kvinnans roll i upprätthållandet av patriarkatet i vårt demokratiska samhälle, vilken innebär att kvinnan måste försäkra att hennes underordning är ett resultat av hennes privata val. Björk, 1996, s. 170-171

¹⁷⁰ Beauvoir, 1949a, s. 23

¹⁷¹ Beauvoir, 2002, s. 30

hon anser sig underlägsen honom – det är för att samhället betraktar henne som underlägsen som hon måste acceptera att vara beroende.¹⁷² Det är alltså den patriarkala samhällsstrukturen Beauvoir ser som anledning till att kvinnan betraktar mannen som sin enda möjlighet och därför väntar på honom som prinsessorna i sagan väntar på sin prins:

[...] il a le visage éblouissant de Persée, de saint Georges; il est libérateur; il est aussi riche et puissant, il détient les clés du bonheur, il est le Prince Charmant.¹⁷³

[Han har Perseus eller den heliga Georgs strålande ansikte, han är befriaren, han är dessutom rik och mäktig, han innehar nycklarna till lyckan, han är Sagans prins.]¹⁷⁴

Gothlin förklarar att denna tendens hos kvinnan att vara medskyldig till sin egen underordning är unik i jämförelse med andra förtryckta grupper. Den bakomliggande anledningen till detta är att kvinnan erhåller en uppsättning privilegier och belöningar då hon frivilligt inordnar sig under mannen i hierarkin. Dessa förmåner består i att hon anses kvinnlig och åtråvärd; att hon paradoxalt betraktas som mer vågad och feminin då hon samtycker till passiviteten än när hon protesterar.¹⁷⁵ Någon liknande kompensation för uppgivandet av sin frihet erbjuds inte någon annan förtryckt grupp, varför dessa är mer benägna att revoltera hävdar Gothlin.¹⁷⁶

Att kvinnan är medansvarig för återskapandet av sin subordination och sin immanens illustreras i *Det hemliga namnet* i det stycke som följer dockskåpsliknelsen. Som konkluderats erfor huvudpersonen att låtsasexistensen inte rymde någon genuin individuell tillfredsställelse. Trots detta opponerar hon sig när chansen att lämna den ombonade, trygga tillvaron uppenbarar sig:

Jag ville faktiskt få behålla den där känslan av hanterlighet. Ja, det enda som inte fick vara milt och pyssligt, det var mitt måleri. Där måste en annan energi få flöda, om det var möjligt. Men i övrigt var jag i starkt behov av att intala mig att världen i stort sett var ett ställe där få överraskningar väntade.¹⁷⁷

När protagonisten väljer att förbli i ett inautentiskt liv, trots att möjligheten att överge det erbjuds, faller hon i ond tro enligt den teori som Beauvoir presenterar i *Le deuxième sexe*. Villigt griper huvudpersonen tag i den ursäkt som erbjuds henne att inte behöva realisera sin transcendens, men att falla för lockelsen att undslippa är att begå ett allvarligt fel. Denna frestelse är det nämligen hennes ansvar att emotstå hävdar Beauvoir.¹⁷⁸

¹⁷² Beauvoir, 1949b, s. 97

¹⁷³ Beauvoir, 1949b, s. 88-89

¹⁷⁴ Beauvoir, 2002, s. 384

¹⁷⁵ Bland annat återspeglas detta enligt Björk i modemagasinen och veckopressen, vilka som en reaktion mot sjuttioalets idealiserande av den underdåniga kvinnan nu istället förespråkar modet att vara naturligt kvinnlig. I realiteten innebär detta emellertid inte någon högre grad av frihet för kvinnan; tvärtom är det minst lika tidskrävande att följa denna trend som någon av de föregående. Björk, 1996, s. 30

¹⁷⁶ Gothlin, 1991, s. 264

¹⁷⁷ Edelfledt, 1999, s. 232

¹⁷⁸ Beauvoir, 1949a, s. 33

Tolkat utifrån Beauvoirs teorier är det emellertid inte enbart av bekvämlighet eller önskan att slippa ta sitt ansvar som Edelfeldts frontfigur faller i ond tro – hon inleds i den av det mansdominerade samhällets värderingar. Schablonmässiga synsätt på kvinnligheten lär henne nämligen att låta sig nöja med detta öde, ty det är den enda lycka hon kan vänta sig:

[...] le malheur de la femme c'est qu'elle est entourée de tentations presque irrésistibles; tout l'incite à suivre la pente de la facilité: au lieu de l'inviter à lutter pour son compte, on lui dit qu'elle n'a qu'à se laisser glisser et qu'elle atteindra des paradis enchanteurs; quand elle s'aperçoit qu'elle a été dupe d'un mirage, il est trop tard; [...]¹⁷⁹

[Kvinnans olycka är att hon är omgiven av närmast oemotståndliga frestelser. Allt sporrar henne att följa den lätta vägen; istället för att uppmuntra henne att kämpa för sig egen räkning säger man till henne att hon bara behöver låta sig föras med och att hon kommer att nå hänförande paradis. När hon inser att hon har blivit offer för en illusion är det för sent.]¹⁸⁰

När huvudpersonen i *Det hemliga namnet* hävdar att hon vill fortsätta att leva ett dockskåpsliv finner detta i Beauvoirs ideologi en förmildrande förklaring i den patriarkala samhällsstrukturen. Till skillnad från Sartre befriar Beauvoir således kvinnan från en del av hennes ansvar, något som kommer att avhandlas utförligt i följande avsnitt.

¹⁷⁹ Beauvoir, 1949b, s. 542-543

¹⁸⁰ Beauvoir, 2002, s. 751

Kvinnans giltiga ursäkt

Den existencialism som presenteras i Sartres *L'existentialisme est un humanisme* avvisar, som åskådliggjorts, samtliga människans försök att bortförklara sina tillkortakommanden och gör gällande att ursäkter leder henne in i den onda tron. Att utifrån dessa premisser framdriva en feministisk ideologi som Beauvoir gör, vore en omöjlighet utan att först införa vissa modifikationer av denna ansvarstes.¹⁸¹ Om människans skyldighet att leva transcendent är absolut, så som Sartre hävdar, leder detta nämligen som konstaterats till konklusionen att det undantagslöst är kvinnans eget fel att hon är immanent, och en feministisk teori som lägger hela skulden på offret bidrager inte till kvinnans frigörelse. Beauvoir finner sig således – som en följd av sin feministiska tro på att förtryck kan utövas gentemot individen mot dennes vilja – tvungen att reservera sig mot Sartres teori om ansvaret:

[...] il n'y a d'autre justification de l'existence présente que son expansion vers un avenir indéfiniment ouvert. Chaque fois que la transcendance retombe en immanence il y a dégradation de l'existence en «en soi», de la liberté en facticité; cette chute est une faute morale si elle est consentie par le sujet; si elle lui est infligée, elle prend la figure d'une frustration et d'une oppression.¹⁸²

Det finns inget annat berättigande av den nuvarande existensen än dess expansion mot en oändlig öppen framtid. Varje gång transcendensen återfaller i immanens degraderas existensen till ett "i sig" och friheten till fakticitet. Detta "återfall" är ett moraliskt fel om det är något som subjektet samtyckt till, och om det är påtvingat tar det sig formen av frustration och förtryck.¹⁸³

Beauvoir anger alltså kvinnans repression som en giltig ursäkt för henne att inte förverkliga sin transcendens. Detta innefattar emellertid blott hennes sämre möjligheter att leva autentiskt som en följd av den patriarkala samhällsstrukturen; ej de chanser hon själv försummar. I *Pour une morale de l'ambiguïté* (1947) formulerar Beauvoir denna övertygelse än mer explicit:

Nous avons indiqué déjà que, dans l'univers du sérieux, certains adultes peuvent vivre avec bonne foi: ceux à qui refusé tout instrument d'évasion, ceux qu'on asservit ou qu'on mystifie. Moins les circonstances économiques et sociales permettent à un individu d'agir sur le monde, plus ce monde lui apparaît comme donné. C'est le cas des femmes qui héritent d'une longue tradition de soumission, [...] ¹⁸⁴

[Vi har redan visat att vissa vuxna kan leva i allvarsvärlden i god tro, nämligen de utan varje konkret möjlighet att fly, de förslavade eller de mystifierade. Ju mindre de sociala och ekonomiska möjligheterna tillåter en individ att påverka

¹⁸¹ Moi hävdar att den övergång från existencialistisk ontologi till sociologi som Beauvoir genomför i *Le deuxième sexe* är den viktigaste modifieringen hon gör i förhållande till Sartres filosofiska system. En förändring mot ett mer situationsbetonat perspektiv motiveras emellertid inte i *L'être et le néant*, då Sartres medvetandeontologi inte gör gällande att människan bör agera på något specifikt sätt för att bevisa sin frihet. Utan en anpassning från Beauvoirs sida hade *Le deuxième sexe* emellertid varit en omöjlighet, menar Moi. Moi, 1994, s. 151

¹⁸² Beauvoir, 1949a, s. 33

¹⁸³ Beauvoir, 2002, s. 37

¹⁸⁴ Simone de Beauvoir, *Pour une morale de l'ambiguïté*. Paris, 1947, s. 62

världen, desto mer framstår världen som given för henne. Detta gäller de kvinnor som ärver en lång tradition av underkastelse,]¹⁸⁵

Detta är således en viktig markering som Beauvoir gör i förhållande till Sartres existentialism.¹⁸⁶ I hennes feministiska existentialism erkänns nämligen att det kan finnas situationer som uppstår i ett patriarkalt samhälle, inför vilka kvinnan står praktiskt taget maktlös, och att dessa därför inte medför att kvinnan lever i ond tro.

I *Det hemliga namnet* visar sig denna modifikation av ansvarstesens genom att huvudpersonen i slutet av romanen kan försumma att åstadkomma något heroiskt ställningstagande såsom existentialismen påbjuder, utan att detta betraktas som ett misslyckande. Att hon liksom tidigare i berättelsen fortsätter att arbeta med sitt måleri är tvärtom fullt tillräckligt. Detta görs explicit när frontfiguren i romanens avslutande scen finner sitt frigörande inre lugn då hon tänker på de tavlor som hon ska måla när hon kommer hem ifrån resan till Ungern:

Och jag vaknar till i morgonljuset efter en kort, intensiv dröm, sänd som tröst måste den ha varit, för min själ och kropp är fulla av en momentan, intensiv upprymdhet, obegriplig... Jag har drömt att jag står inför ett fönster med några få horisontella stånggaller och från dessa hänger i trådar röda prismor, i alla röda färger: eldens röda, den råa smärtans röda, njutningens röda, fruktens, rosens, bröstvårtans röda och det rödas röda; de fångar ljuset bortom dem, utanför fönstret, är det grå gryning.

I drömmen blåste jag på prismorna med min andedräkt och de blev i detsamma en tavla, målad som jag brukar måla men levande, glödande av rött i grått.

Målandet, färgerna... det ska fortsätta.¹⁸⁷

Att hon inte lyckats ta itu med sitt problemfyllda förflutna på ett konstruktivt sätt; att hon överlätit hela projektet med att finna sin moder och syster till den nye mannen, har således inte längre någon betydelse. Livet fortsätter liksom innan, som om inget hade inträffat. Detta skildras dock inte som något negativt, utan framställs som en seger i sig. Precis som Beauvoir hävdar att kvinnan är ursäktad sin handlingsbegränsning i det patriarkala samhället förutsatt att hon själv åstadkommer allt hon förmår, är alltså huvudpersonen i *Det hemliga namnet* förlåten sin oförmåga att hantera situationen under resan till Ungern därför att hon genom sitt måleri redan förverkligar allt hon kan av sig själv.

¹⁸⁵ Simone de Beauvoir, *För en tvetydighetens moral*. övers: Mats Rosengren, Göteborg, 1992, s. 51

¹⁸⁶ Gothlin, 1991, s. 133

¹⁸⁷ Edelfeldt, 1999, s. 338

Beauvoirs gemenskapsteori

Arvet från Hegel och Sartre

Som åskådliggjorts i den existencialistiska analysen av de mellanmänskliga relationerna i *Det hemliga namnet*, deklarerar Sartre att all gemenskap är omöjlig.¹⁸⁸ Detta beror på att när människan ställs inför den Andre vill de båda tilltvinga sig subjektpositionen, vilket leder till en bestående tvekamp. Tanke-modellen för denna maktstrid har Sartre hämtat från Hegels herre-slav dialektik, vilken gör gällande att då två självmedvetanden på detta sätt möts i en kamp på liv och död, kommer den som besegras att underkuvas. Den ursprungliga jämlikheten kommer då att förvandlas till positionerna oberoende – beroende; självständig – osjälvständig; herre – slav.¹⁸⁹

I *Le deuxième sexe* övertar Beauvoir Sartres begreppspar för positioneringen i kontraparterna den Ene och den Andre vid mötet med medmänniskan. Hon sammanfattar:

C'est l'existence des autres hommes qui arrache chaque homme à son immanence et qui lui permet d'accomplir la vérité de son être, de s'accomplir comme transcendance, comme échappement vers l'objet, comme projet. Mais cette liberté étrangère, qui confirme ma liberté, entre aussi en conflit avec elle: c'est la tragédie de la conscience malheureuse; chaque conscience prétend se poser seule comme sujet souverain. Chacune essaie de s'accomplir en réduisant l'autre en esclavage.¹⁹⁰

[Det är existensen av andra människor som sliter loss varje människa ur hennes immanens och som tillåter henne att fullborda sin existens sanning, att fullborda sig som transcendens, som strävan mot objektet, som projekt. Men denna främmande frihet, som bekräftar min frihet, träder också i konflikt med den och detta är det olyckliga medvetandets tragedi; varje medvetande gör anspråk på att ensamt sätta sig som suveränt subjekt. Var och en försöker fullborda sig själv genom att reducera den andre till slaveri.]¹⁹¹

I denna Hegel-influerade systematiska vilja att övertaga herraväldet genom att förtrycka andra fann Beauvoir en förklaring till den föreliggande jämställdhetsproblematiken mellan könen.¹⁹² Den människa som åsyftas i ovanstående passus är nämligen mannen, som traditionellt varit den som eftersträvat bekräftelse. Således är det han som utkämpat maktstrider med andra män och blivit herre eller slav. I förhållande till kvinnan har mannen däremot kunnat åtnjuta erkännande utan att behöva inträda i någon dialektik. Kvinnans position har därför cementerats som den evigt Andre.¹⁹³

¹⁸⁸ Se ovan s. 23-24

¹⁸⁹ Gothlin, 1991, s. 97

¹⁹⁰ Beauvoir, 1949a, s. 239-240

¹⁹¹ Beauvoir, 2002, s. 193

¹⁹² "In Sartre's description of this confrontation between competing consciousnesses, Beauvoir found an explanation for the persistent inequality between men and women." Andrea Nye, *Feminist theory and the philosophies of man*. London, 1988, s. 80

¹⁹³ Beauvoirs tanke om att kvinnan inte deltar i några maktstrider, leder till att Beauvoir upprättar två parallella relationsstrukturer, en för homosociala möten mellan män och en för heterosexuella och heterosociala möten mellan män och kvinnor. Enligt Gothlin ligger denna tanke i linje med vad som indirekt kan utläsas ur Hegels texter. Gothlin, 1991, s. 111

Att romantexten i *Det hemliga namnet* initialt följer detta mönster konkluderades i avsnittet ”Inför den Andres blick”, något som manifesteras i huvudpersonens påtvingade ensamhet.¹⁹⁴ Trots att hon enträget söker gemenskap och längtar efter tvåsamheten med en man, kan hon nämligen gång på gång endast konstatera att hennes försök att etablera en kontakt har gått om intet. Dessa ständiga missräkningar och motgångar resulterar i att hon känner sig alltmer främmande inför andra människor:

Riter från de övergivnas planet, kanske är den inte så främmande.

Han kom kanske också därifrån. Säkerligen gjorde han det. Aliens känner igen andra aliens men förblir aliens för varandra.

Och inget känns bättre av att man inser det.

Bara sorgligt känns det. Som att återigen säga: jag måste själv vara min partner, min mor och min far, jag måste själv vara min varma kappa och min väckarklocka, mitt eko i grönan dal och fågeln som sjunger i mitt öra att det är vår.¹⁹⁵

Som en utomjordings aviga försök att kommunicera på ett språk för vilket hon ej äger några talorgan upplever protagonisten sina misslyckade ansatser till samförståelse med andra mänskliga väsen. Att hon således är förvissad om att hon bebor en alldeles egen, isolerad ensam-planet får henne emellertid inte i en mer optimistisk sinnesstämning, utan det är med bedrövelse som hon kommer till insikt om att den enda levande varelse som till fullo kan tillgodose hennes känslomässiga behov är hon själv.

Den existencialistiska moralen

Ett filosofiskt system som i likhet med Sartres tankemodell fastgjuter kvinnans ställning som den evigt Andre; som den ständigt underordnade och beroende i förhållande till mannen, kan ur ett feministiskt ideologikritiskt perspektiv aldrig vara förenligt med ett projekt som verkar för kvinnans frigörelse och emancipation. I såväl *Pour une morale de l'ambiguïté* som i *Le deuxième sexe* frångår Beauvoir därför denna idé om en nödvändig fientlighet mellan människorna, då hon hävdar att den existencialistiska moralen påbjuder att de ska möta varandra i autentisk kärlek och ömsesidigt erkännande:

Le drame peut être surmonté par la libre reconnaissance de chaque individu en l'autre, chacun posant à la fois soi et l'autre comme objet et comme sujet dans un mouvement réciproque. Mais l'amitié, la générosité, qui réalisent concrètement cette reconnaissance des libertés, ne sont pas des vertues faciles; [...] ¹⁹⁶

[Dramat kan överskridas genom det fria erkännandet av var och en i den andre, var och en placerar samtidigt sig själv och den andre som objekt och subjekt i en ömsesidig rörelse. Men vänskapen och generositeten, som konkret förverkligar detta ömsesidiga erkännande av friheter, är inga enkla dygder.] ¹⁹⁷

¹⁹⁴ Se ovan s. 23-24

¹⁹⁵ Edelfeldt, 1999, s. 176

¹⁹⁶ Beauvoir, 1949a, s. 240

¹⁹⁷ Beauvoir, 2002, s. 193-194

Beauvoir hävdar således att det moraliskt korrekta i den existencialistiska feminismen är för varje människa att möjliggöra gemenskap med andra genom att generöst erbjuda bekräftelse och reciprok samvaro, en tanke som helt och hållet saknar motsvarighet i Sartres texter.¹⁹⁸ Om det mänskliga medvetandet endast var kapabelt till stridigheter vid mötet med den Andre, vore nämligen en gemenskapsteori som den Beauvoir presenterar inte möjlig.¹⁹⁹

Att detta autentiska kärleksföredöme som Beauvoir upprättat i *Le deuxième sexe* också överensstämmer med det ideal som realiserats i *Det hemliga namnet* har framvisats i avsnittet ”Mötet med människan”.²⁰⁰ I förhållandet med mannen i antikaffären blir huvudpersonen nämligen inte erbjuden någon överväldigande, verklighetsförnekande och flammande passion, utan hon presenteras med möjligheten att vara sig själv; att bli älskad som sitt ordinära vardags-jag:

Snarare erbjöd han mig, om än kanske lite klumpigt, den betydligt svårare uppgiften att vara en människa, kanske till och med en älskad människa.

Och han rörde mig försiktigt med sin människohand, och jag insåg att jag måste vakna, jag var inte Prästinnan och inte Ormflickan och inte Snigelflickan; de som egentligen vill regera i ensamhet över de för ensamhet inrättade landen.²⁰¹

Ställd inför denna relation, som alltså baseras på ömsesidighet och generositet, upptäcker protagonisten att det är avsevärt mycket mer komplicerat att vara oförvanskad än vad hon först kunde föreställa sig; att det paradoxalt är svårare att öppna sig för ett varaktigt förhållande än att egoistiskt och kortsiktigt endast se till sina egna behov för stunden. Att generositeten inte är något enkelt ideal att efterleva konstaterar också Beauvoir, men hon hävdar samtidigt att det är människans största fullbordning; en strävan mot att betvinga sig själv som ständigt skall pågå, igenom vilken människan kan nå sanningen.²⁰² Resultatet av huvudpersonens ansträngning är följaktligen också mångfaldigt större i gengäld: för första gången i sitt liv erfar hon en samhörighet som baseras både på kärlek och på vänskap.

¹⁹⁸ I *Le deuxième sexe* skiljer Beauvoir mellan autentisk och inautentisk kärlek; mellan den kärlek som kan vara fröet till ett spirande liv för kvinnan och den kärlek som utgör ett dödligt hot för hennes frihet. Den hållning till kärleken som Sartre intar i *L'être et le néant* motsvarar således en inautentisk kärlek, eftersom den innebär att individerna försöker alienera sina friheter i varandra. Gothlin, 1991, s. 299

¹⁹⁹ Gothlin, 1991, s. 245

²⁰⁰ Se ovan s. 37-39

²⁰¹ Edelfeldt, 1999, s. 259

²⁰² Beauvoir, 1949a, s. 240

De manliga filosofierna och feminismen

De två centrala punkter på vilka *Det hemliga namnet* skiljer sig ifrån Sartres ontologiska existensfilosofi – att valet inte ovillkorligen MÅSTE förverkligas för att människan skall leva i god tro, samt att gemenskap är möjlig under förutsättning att människor bekräftar varandra i generös ömsesidighet – är alltså samma två sätt som Beauvoirs existentiellistiska feminism avviker ifrån Sartre på. I båda fallen kan detta, genom de ideologikritiska läsningar som gjorts av *Le deuxième sexe*, ses som ett direkt resultat av den konflikt som uppstår mellan det existentiellistiska tankesättet och det feministiska projektet.

Orsaken till att dessa två ideologier således svårligen låter sig kombineras, är ur ett feministiskt perspektiv att existentiellismen är en filosofi konstruerad av män, riktad till män. I boken *Feminist theory and the philosophies of man* benämner Andrea Nye kapitlet om den existentiellistiska feminismen ”A world without women”, och hävdar att det mönster av oförenlighet som präglar *Le deuxième sexe* kommer av att Beauvoir försöker förklara kvinnors situation utifrån en filosofi som genomsyras av patriarkatets konstruktioner av manligheten som norm:

Women, attempting to understand the causes and the mechanisms of women's oppression and to envision strategies for change, borrow from a theory of Man: political man, productive man, man the subject. In each case theory begins from pre-suppositions which are eventually proven to be inconsistent with feminist practice.²⁰³

Betraktat ur ett vidare perspektiv återfinns följaktligen fundamentet till konflikten mellan existentiellism och feminism i *Det hemliga namnet* som en internaliserad del av praktiskt taget alla feminismers som baserats på filosofiska system grundade av män. Kate Millett konstaterar nämligen att de könsstereotypa mönstren genomsyrar all traditionell religion, vetenskap och kultur i samhället och reproduceras igenom dessa.²⁰⁴ Att utveckla en feminism utifrån en filosofi som är i grunden behäftad med några av orsakerna till kvinnoförtryckets uppkomst, omedvetenheten om kvinnors villkor och framhävandet av manligheten som norm, är således att inkapsla de värden som skall fördrivas i den egna motståndsstrategien; att oväntat finna att förtrycket i själva verket också kommer inifrån.

Den existentiellistiska feminismen är således inte den enda feminism som uppvisar denna typ av inre konflikt – andra exempel som Nye utreder är liberalfeminismen, marxistfeminismen och den psykoanalytiska feminismen. Som en följd av detta vore det givande att i vidare forskning undersöka vilka ytterligare kvinnliga författarskap vid sidan av Edelfeldts som manifesterar en liknande problematik och vilka konsekvenser detta har för verken, både textinternt och i fråga om litterärt erkännande.

²⁰³ Nye, 1988, s. 108

²⁰⁴ Millett, 1970, s. 33-35

Sammanfattning

Med utgångspunkt i de riktningar som tidigare läsningar av Inger Edelfeldts vuxenromaner tagit – dels en som antyder en existentiell underton och dels en som framhäver ett problematiserande av kvinnors underordning i ett patriarkalt samhälle – är syftet med den här uppsatsen att undersöka konflikten mellan existensialism och feminism i *Det hemliga namnet*. Detta genomförs för det första i två kapitel där romantextens överensstämmelse med var och en av de två ideologierna granskas var för sig, och för det andra i ett kapitel där läsningarna genomlyses emot varandra och sammanlinkas med Simone de Beauvoirs existencialistiska feminism.

Konklusionen av den existencialistiska läsningen är att vissa betydande likheter kan uppvisas med den filosofiska existensialism som utarbetats av Jean-Paul Sartre i *L'être et le néant*, framförallt genom den gestaltning som gives centrala tankegångar såsom friheten, ansvaret, ångesten, den onda tron och gemenskapens ursprungliga omöjlighet. På två elementära punkter skiljer sig dock *Det hemliga namnet* ifrån den idétradition som är existencialismens: dels genom att huvudpersonen inte tvingas till något ställningstagande i romanens slut och dels genom att gemenskap med andra människor visar sig möjlig då de möts i generös ömsesidighet. I den feministiska läsningen undersöks sedan huvudpersonens position som kvinna utifrån både kategorierna frigörelse och förtryck, eftersom den bild som framvisas av henne är fundamentalt tvetydig. Vad som kan fastställas är att den moderna, jämställda yrkeskvinnans egentliga grad av frihet problematiseras i romanen genom det sätt som nära relationer mellan män och kvinnor konstrueras på: förtryckande för kvinnan då de baseras på ett asymmetriskt givande och tagande, och frigörande då de bygger på föreningen mellan två självständiga individer.

Då dessa två undersökningar slutligen korreleras och anknyts till Beauvoirs *Le deuxième sexe*, framkommer att de två centrala punkter som skiljer *Det hemliga namnet* ifrån den franska existencialismen – att människan inte till varje pris MÅSTE välja för att leva i god tro och att gemenskap visar sig möjlig – också gäller för Beauvoirs texter. Ideologikritiska läsningar av Beauvoir blottlägger att dessa avsteg från Sartres filosofi kan betraktas som ett direkt resultat av hennes kvinnobefriande strävan: en feminism som vidhåller att det är kvinnans eget fel att hon inte kan förverkliga sig själv som subjekt i världen och som cementerar henne som den evigt Andre i förhållande till mannen, kan nämligen inte verka emot jämställdhetsproblemet mellan könen. Således uppstår en konflikt mellan existensialism och feminism i såväl *Det hemliga namnet* som i *Le deuxième sexe*, en konflikt som springer ur det faktum att en feminism som inkorporerat sin förklaringsmodell från en manlig filosofi också införlivat de kvinnoförtryckande värden som skall utrotas i den egna frigörelsestrategin.

Litteratur

Andersson, Maria, *Gränsland: genredrag och genuskonstruktion i Inger Edelfeldts "Missne och Robin", "Nattens barn" och "Drakvinden"*. Stockholm, 2001. Magisteruppsats; Stockholms Universitet

Arrhenius, Sara, *En riktig kvinna: om biologism och könsskillnad*. Stockholm, 1999

Augustsson, Lars Åke, *Att skriva romaner och noveller*. 1. uppl., Stockholm, 1993

Beauvoir, Simone de, *Det andra könet*. övers: Adam Inczèdy-Gombos & Åsa Moberg i samarbete med Eva Gothlin, Stockholm, 2002

Beauvoir, Simone de, *För en tvetydighetens moral*. övers: Mats Rosengren, Göteborg, 1992

Beauvoir, Simone de, *Le deuxième sexe I: les faits et les mythes*. Paris, 1949a

Beauvoir, Simone de, *Le deuxième sexe II: l'expérience vécue*. Paris, 1949b

Beauvoir, Simone de, *Pour une morale de l'ambiguïté*. Paris, 1947

Berglund, Maria M., *Ensam inför existensen: ensamheten som grundtematik i Inger Edelfeldts romaner*. Falun, 2003. Kandidatuppsats; Högskolan Dalarna

Björk, Nina, "Det är stort att få en ny kamrat: i Inger Edelfeldts nya roman växer förståelsen för den 46-åriga Helena som målar, lägger tarotkort och talar om energier i livet" i *Dagens Nyheter*, 1999-09-13

Björk, Nina, *Under det rosa täcket: om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*. Stockholm, 1996

Butler, Judith, *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York, 1990

Edelfeldt, Inger, *Betraktandet av hundar*. Stockholm, 1997

Edelfeldt, Inger, *Den täta elden*. Stockholm, 1987

Edelfeldt, Inger, *Det hemliga namnet*. Stockholm, 1999

Edelfeldt, Inger, *Kamalas bok*. Stockholm, 1986

Edelfeldt, Inger, *Svarta lådan*. Stockholm, 2004

Elam, Ingrid, "Från kvinnligt till manligt: Edelfeldt väcker mer beundran än engagemang" i *Göteborgs-Posten*, 1997-08-18

Eliasson, Mona, *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*. Stockholm, 1997

Enander, Christer, *Relief: författarporträtt*. Stockholm, 1995

Enckell-Grimm, Barbro, "Här har ni mitt liv" i *Nya Argus* 1999:92, s. 170-171

Feminismer. red. Lisbeth Larsson, övers: Sven-Erik Thorell, Lund, 1996

Friedan, Betty, *The feminine mystique*. New York, 1963

Gemzöe, Lena, *Feminism*. Stockholm, 2002

Gothlin, Eva, "Förord" i Simone de Beauvoir: *Det andra könet*. Stockholm, 2002, s. 7-19

Gothlin, Eva, "Inledning" i Simone de Beauvoir: *För en tvetydighetens moral*. /Lundgren-Gothlin, Göteborg, 1991, s. 11-22

Gothlin, Eva, *Kön eller genus?*. Göteborg, 1999

Gothlin, Eva, *Kön och existens: studier i Simone de Beauvoirs "Le deuxième sexe"*. /Lundgren-Gothlin Göteborg, 1991. Dissertation; Göteborgs Universitet

Haettner Aurelius, Eva, "Litteratur och idéer" i *Litteraturvetenskap – en inledning*. red. Staffan Bergsten, Lund, 1998, s. 33-50

Hallborg, Hanna, *Roller och riter: en uppsats om Inger Edelfeldt*. Stockholm, 1992. Kandidatuppsats; Stockholms Universitet

Holmberg, Carin, *Det kallas kärlek: : en socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Göteborg, 1993. Dissertation; Göteborgs Universitet

Holmberg, Carin, *Det kallas manshat: en bok om feminism*. Göteborg, 1996

Holmquist, Ingrid, "Den 'rena relationen' och kvinnofrigörelsen: om Inger Edelfeldt, Anthony Giddens och senmoderniteten" i *Kjærlighetens institusjoner: festskrift till Irene Iversen*. red. Jon Haarberg & Anne Birgitte Rønning, Oslo, 2002, s. 197-211

Hägg, Göran, *Tjugo moderna klassiker*. Stockholm, 1995

Jordahl, Anneli, "En kvinnlig Woody Allen: är det tillåtet i herrarnas arbetarlitteratur?" i *Arena* 1999:4, s.10-13

Larsson, Lisbeth, "Feministisk litteraturkritik i förvandling" i *Litteraturvetenskap: en inledning*. red. Staffan Bergsten, Lund, 1998, s. 111-124

Millett, Kate, *Sexual politics*. New York, 1970

- Moi, Toril, *Feminist theory & Simone de Beauvoir*. Oxford, 1990
- Moi, Toril, *Sexual-textual politics: feminist literary theory*. 2. uppl., New York, 1985
- Moi, Toril, *Simone de Beauvoir: hur man skapar en kvinnlig intellektuell*. övers: Lisa Wilhelmson, Eslöv, 1996
- Moi, Toril, *Simone de Beauvoir: the making of an intellectual woman*. Oxford, 1994
- Moi, Toril, *What is a woman? and other essays*. Oxford, 1999
- Moberg, Åsa, *Simone och jag: tankar kring Simone de Beauvoir*. Stockholm, 1996
- Nye, Andrea, "Att bereda vägen för en feministisk praktik: feministisk filosofi", övers: Agneta Westerdahl, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1990:3, s. 43-53
- Nye, Andrea, *Feminist theory and the philosophies of man*. London, 1988
- Rabe, Annina, "Längtan till bortomlandet" i *Månadsjournalen* 1999:8, s. 24-26
- Sandin, Maria, "Möten med skuggan: om kvinnors självblivelse" i *Horisont*, 1990:5, s. 2-7
- Sartre, Jean-Paul, *Existentialismen är en humanism*. 5. uppl., övers: Arne Häggqvist, Stockholm, 1946b
- Sartre, Jean-Paul, *La nausée*. Paris 1938
- Sartre, Jean-Paul, *L'être et le néant: essai d'ontologie phénoménologique*. Paris, 1943
- Sartre, Jean-Paul, *L'existentialisme est un humanisme*. Paris, 1946a
- Sartre, Jean-Paul, *Varat och intet: i urval och med inledning av Dag Østerberg*. övers: Richard Matz, Göteborg, 1983
- Sartre, Jean-Paul, *Äcklet*. 5. uppl., övers: Eva Alexandersson, Stockholm, 1949
- Steinsaphir, Marianne, "Inger Edelfeldt" i *15 författare: porträtt av svenska samtidsförfattare*. Lund, 1994 (Bibliotekstjänsts författarpresentationer) s. 27-36
- Stenström, Thure, *Existentialismen: studier i dess idétradition och litterära yttringar*. 3. uppl., Stockholm, 1966

Stenström, Thure, *Existentialismen i Sverige: mottagande och inflytande 1900-1950*. Uppsala, 1984

Stenström, Thure, "Inledning" i Jean-Paul Sartre: *Existentialismen är en humanism*. 5. uppl., Stockholm, 1988, s. 5-21

Tong, Rosemarie Putnam, *Feminist thought: a more comprehensive introduction*. 2. uppl., Boulder, 1998

Wendt Höjer, Maria & Cecilia Åse, *Politikens paradoxer: en introduktion till feministisk politisk teori*. Bjärred, 1996

Woods, Gurli, "Køn og rum hos tre skandinaviske forfattere: Suzanne Brøgger (Danmark), Gerd Brantenberg (Norge) og Inger Edelfeldt (Sverige)" i *Litteratur og kjønn i Norden: foredrag på den XX. Studiekonferanse i International Association for Scandinavian Studies (IASS), arrangert av Institutt for litteraturvitenskap, Islands universitet, i Reykjavík 7. – 12. august 1994*. red. Helga Kress, Reykjavík, 1996, s. 625-633

Østerberg, Dag, "Inledning" i Jean-Paul Sartre: *Varat och intet: : i urval och med inledning av Dag Østerberg*. övers: Suzanne Almqvist, Göteborg, 1983, s. 7-60